

MAGYAR KÖNYVTÁR
ISKOLAI KIADÁSOK SOROZATA.

SZEMELVÉNYEK

ARANY JÁNOS

TOLDI SZERELME

CZÍMŰ EPOSZÁBÓL

RENDEZTE ÉS BEVEZETÉSEL LÁTTA

MORAVCSIK GÉZA

RÁTH MÓR TULAJDONA BUDAPESTEN.

BUDAPEST,

KIADJA LAMPEL RÓBERT (WODIANER F. ÉS FIAI)
CS. ÉS KIR. UDV. KÖNYVKERESKEDÉSE.

2j. VIII. 54.

Hornyánszky V. cs. és kir. udvari könyvnyomdája Budapesten.

«TOLDI SZERELME» ÉS KELETKEZÉSE.

A Toldi-trilógia megalkotása Arany költői munkásságának egész idején átvonul. 1847-ben jelen meg az első rész: «Toldi» s 1879-ben adja ki utolsó nagy epikai művét, a trilógia második részét: «Toldi Szerelmét». A harmadik rész: «Toldi Estéje» 1847- és 48-ban készült s kéziratban Petőfi is ismerte, a ki «váltig unszolta a költőt, hogy ha a fejét és lábát megcsinálta, írja meg a derekát is».

A középső rész keletkezésének történetét — mint leghitelesebb forrás — maga a költő mondja el előszavában. Eleinte nem volt szándékában e részt megírni. Hiányzott belőle a mondai vagy történeti alap. Ez adja meg az eposznak azt, a mit ő «epikai hitelnek» szokott nevezni; s a mi nélkül «egész epikai költeményt — úgymond a költő — csak mintegy az ujjamból szopni, ha tudtam volna is, nem akartam». Barátai biztatására azonban gondolkozni kezdett a tárgyról. Hamar belátta, hogy a férfi Toldit lehetetlen a szerelem érzelme nélkül feltüntetni. De ebben — a költő szerint — akadály volt az első rész következő három sora:

Szívét nem bántá még nyila szerelemnek,
Nem is lön asszonynyal tartós barátsága:
Azután sem lépett soha házasságra.

Ehez járult még, hogy a III. részben sincs Toldinak, multjára visszatekintve, szerelemről semmi emlékezése.

Mindamellett megkísérett a költő egy epos-tervet összeállítani s megírta az I. éneket, mely a Losonczy Phoenixben meg is jelent: «Daliás Idők» czímmel. Oly epost tervezett a költő, a melynek tárgya a nápolyi hadjárat lett volna s benne Toldi a kiválóbb hősök egyike, s az ő kalandjai, szerelme egy nagy episod. «Pár éneket írtam még hozzá, — mondja Arany — de — nem ment», mert a nápolyi két hadjárat nem látszott epikai tárgyalásra alkalmasnak. Nincs az egész hadviselésben kimagasló pont, tömegesebb ütközet; apróbb csatározások, várívások, feudális pártharcok inkább, szétszórva az egész déli olasz földön. Ezek közül egyet: Aversa megvívását akarta kezdetben a költő kiválasztani, s az egész epost, térben, időben, ahoz centráltni s így a cselekvényt «in medias res» tenni; de ezt is abbahagyta. A legnagyobb nehézség volt, hogy Lajos kora *mondának* már nagyon világos, s hogyan állíthatta volna a költő a *mondai* Toldit történeti nagy nevek és személyek mellé, *fő hősnek*? Így hát felhagyott az epos gondolatával.

«Csak 1863 őszén — folytatja a költő — vettem újra elő töredékeit. Olvasgatva, megsajnáltam a kárba veszett részleteket, s kezdtem gondolkozni új mesetervről. Vajjon okkal-móddal, a népies naivság örve alatt, nem lehetne-e behozni az eddig mellőzött mondarészeket: a prágai kalandot, a sírrablást, vagy legalább sírbontást, s a nápolyi kettős hadjáratot is összevonva *egybe*; így, a költői beszély, vagy, ha tetszik, *verses regény* kevesebb igényű keretében alkotni meg a költeményt? Tetszett a gondolat;

-hamarjában pár éneket meg is írtam; de majd egészen subjectiv természetű szenvedések miatt ismét hosszú időre abba kellett hagynom».

Végre 1874-ben újra hozzáfogott a költő «ad pristinum amorem», s a rákövetkező négy év alatt, nyári fürdőzéseiben kissé felüdülve, befejezte a művet.

Arany ezen vallomásaiból érdekes és tanulságos képét látjuk annak, hogy a költő forrongó lelkében hogyan alakul át a nyers anyag s hogyan válik művészi egészszé. Látjuk, hogy minden nehézségei mellett is szeretettel csüggött tárgyán, mely lelkét s képzeletét állandóan izgatta. Látjuk, hogy kezdetben nagyszabású nemzeti epos tervez, népek nagy esatáival, a melyben Toldi szerelme csak vidám episód lett volna. Nem is nevezte el Toldiról a művet, hanem a «Daliás Idők» tágabb czímét adta neki. A megjelent töredékben szintén végbe megy az álpárbaj, de végül felüti sisakját a hős, mindenki örömmel ismeri föl benne Toldit, és az álöltözetet sikerült tréfának minősíti, mire a lovag egybe is kel Piroskával. A «Toldi Szerelmé»-ben e cselnek már tragikus jelentősége van, mely a körülmények folytán az egész életre kiható vétséggé fokozódik. A két kidolgozás közé esik Arany lányának s unokájának halála. Attól fogva kedélye elborul s minden tárgya tragikus irányúvá válik.

Látjuk továbbá, hogy a nagy nemzeti epos eszméjének megvalósításáról mért mondott le. Hiányzott tárgyának «epikai hitel»-e. Arany nem szeret («ha tudna, se akar») maga fölतालálni egészen új epikai mesét. Hagyomány kell neki minden áron. Ha ez megvan, bármily zilált adatok legyenek azok, bármily töredékes vonásokat nyújtson, ő abból egységes szerkezetet, minden részletében művésziileg összhangzó

mesét alkot. Sokszor csak a betűjét hagyja meg, a szellemét egészen átváltoztatja. A krónikás vagy mondai elbeszélés adataihoz hűségesen ragaszkodik, de céljaihoz képest megnemesíti, kimélyíti, átszerkeszti őket. Erre nézve lépten-nyomon találkozunk példakal Arany nagy epikai műveiben. Emlékezzünk vissza csupán Toldi első részében Miklós gyilkosságára, a harmadik részben az özvegy asszonynyal való kalandra, «Toldi Szerelmé»-ben pedig a prágai kalandra, a sírrablásra s Toldi szolgálai szereplésére, a melyet Arany nál nem az udvari konyhában, hanem önkéntes vezeklésképen a kolostorban végez.

A nemzeti epos tervét abbahagyva, a költő elhatározza, hogy tárgyát költői beszély, vagy verses regény alakjában alkotja meg. Költői beszélynek nálunk oly nagyobb epikai költeményt neveztek el, a melyben az epikai előadást a lyrai elem hatja át, a melyben tehát az előadás tárgyilagossága a költő érzelmeinek festésében olvad föl. A költő nem marad a háttérben; az események nyugodt, folytonos, kényelmes menetét minduntalan megszakítja és megzavarja a költőnek önkénytelen előtörő lyraisága. E nemben alkotta meg Arany «Katalin»-ját és «Bolond Istók»-ját. Ha a költői beszély egy nagy epos terjedelmét veszi föl, akkor verses regénynek nevezik. Byron «Don Juan»-ját, Puskin «Anyégin»-jét jelölik e névvel s Arany László «Délibábok hőse» cz. műve is ez irány terméke. Ily nemű epikai alkotásra gondolt Arany János, a midőn 1863-ban tárgya második tervvázlatának elkészítéséhez fogott. Mindamellet, bár a lyrai részletek nem hiányoznak «Toldi Szerelmé»-ből, a költőt erős epikai érzéke, a nemzeti nagy multért való rajongása csakhamar az epos légkörébe vonják föl s plasztikus, többnyire naiv előadása mindinkább eltereli őt a

Byron által inaugurált modern műfajnak, a verses regénynek, ködös, beteges, méla hangjától.

E kettős irány és hangulat befolyása meglátszik az egész művön. Arany többi epikai műveit első sorban az egyszerű, átlátszó, egységes cselekvény jellemzi. Eposain az epikai előadás nyugalma ömlik el. «Toldi Szerelmé»-nek cselekvénye térben és időben szétfolyik, hangja az epikusból átrévedez a lyraiba. Az olasz hadjárat csatái közé bárhová be lehetne szűrni újabb harcok és kalandok történetét. Így lett a «Toldi Szerelmé»ből regényes, kalandos epos, melynek fölhalmozott eseményei, összebonyolódott száalai a középkori lovag eposok s az Ariosto modorára emlékeztetnek. Középkori epikus formában a középkor lovagvilágát rajzolja és dicsőíti.

Toldi és Piroska szerelmének története marad mégis az epos magva, mely annyira leköti figyelmünket és érdeklődésünket, hogy a nápolyi hadjárat váróvívásai, párbajai, kalandjai csak toldaléknak látszanak. Ez ütközetek, kalandok nagy változatossággal, élénkséggel vonulnak el szemünk előtt, de a költő nagy művészete sem gátolhatja meg abban, hogy az olvasóra olykor fárasztókká ne váljanak. Mintha két költő előadása egyesülne az eposban: az egyik a középkori lovag-dalnok, a ki lelkesedésében széles vonásokban rajzolja meg hőseit s nem törődve a szerkezet korlátaival, egymásra tóduló kalandokban zengi meg vitézi tetteiket; a másik a modern költő, a ki az emberi lélek mélyreható ismeretével tárja föl előttünk költői alakjainak belvilágát s a lélektan biztos eszközeivel mutatja meg az egyén jellemvonásaiból fakadó tettet.

Toldi és Piroska tévedését s bűnhődését fejt ki előttünk a költő. Toldi meggondolatlan ötletből Tar

Lőrincz helyett vív meg Piroskáért s aztán szégyenli a cselet bevallani. Midőn szerelme mind ellenállhatatlanabban ejti hatalmába lelkét, végre elhatározza, hogy boldogsága érdekében föllép, de hazafelé útjában Jodok börtönébe esik, s mire kiszabadul, Piroska már neje Tarnak. Piroska, a ki az álöltözetű lovagot megismeri, női önérzetében érzi magát sértve s megvetett keze és szerelme fölötti keserűségében Lőrincznek nyújtja kezét. Csak azután tudja már meg, hogy Toldi szereti őt. Hiába átkozza «daczos, gyermeki makranczát», már eljátszotta örökre, mint Toldi, élete boldogságát.

Arany — mondja Riedl *) — *a lelkiismeret költője*. Mint balladáiban, úgy Toldijában is a lelkiismeret a legfőbb erkölcsi hatalom, mely minden hibáért megállja bosszúját. «Toldi Szerelme» kétségbeesett szemrehányások, mélyen dúló lelki harcok, végletes vezeklések története. A tévedésből a szerelmi gyötrelmek, önpusztító vezeklések támadnak. Azonban a hatalmas lélek és test nem omlik össze a fájdalom súlya alatt. Minél nagyobb a vezeklés, minél erősebb rombolást végez a lelken és szervezeten, a megtisztulás, a katharsis annál teljesebb. A test magához tér, a lélek lassan visszanyeri egyensúlyát, de a behamvadt seb mindig érzékeny marad s az életnek más irányt szab.

Arany az ő kissé szétfolyó lovagi eposában is hű marad magához. Igazi reális költő ő, a ki hőseit biztos, egyéni vonásokkal jellemzi s a ki a történelmi korszakot, melyben eselekvénye lefoly, szemeink előtt külsőleg és belsőleg rekonstruálja. Maga is érezte,

---

*) Riedl Frigyes : Arany János.

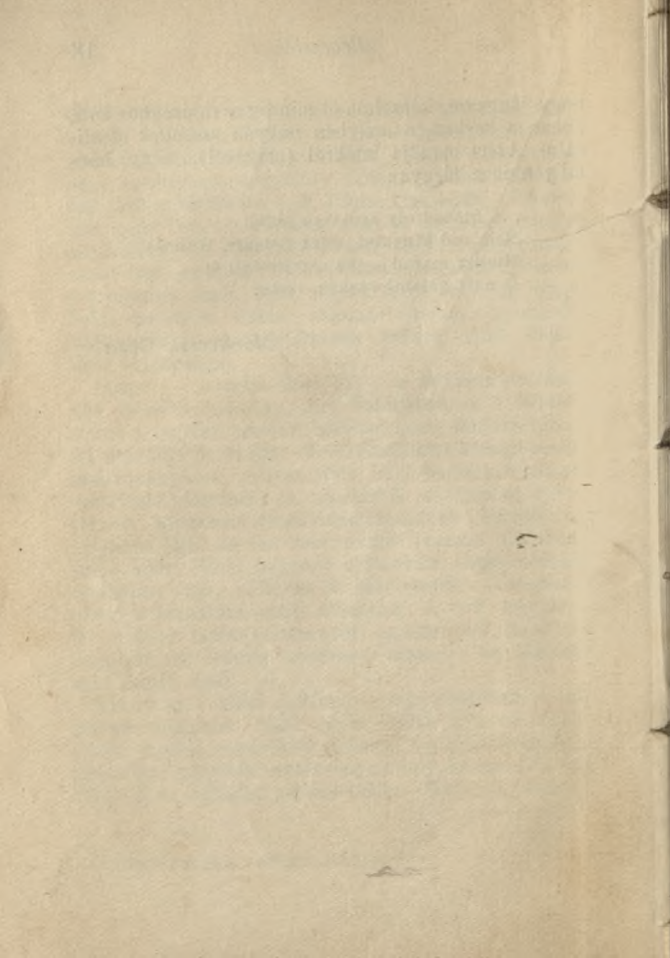

hogy lángesze, képzelme őt mindig a valósághoz köti, abban a korban, a melyben nagyon szerettek idealisálni. Azért mondja Istókról (magáról), hogy bármilyen is a tárgya :

... hiába ! oly *eszményt* abból
Nem tud kinyalni, mint Császár, Kunoss ;
Mindig marad — ha a fejére áll is —
Ő nála valami vaskos, *reális*.

Moravcsik Géza.

ELSŐ ÉNEK.

„Az idő akkoron szép folyással vala.“

Hosvai.

Visszanéz a magyar, sóhajtva néz vissza,
Te dicső hajdankor! fényes napjaidra ;
Szomorú tallóján ősi hírnevének,
Hej! csak úgy böngéz már valamit — mesének.

Engem is a bánat megviselvén zordul,
Vígaszért hő lelkem a múltakba fordul ;
Azokkal időzöm, a kik másszor voltak :
Mit az élet megvon, megadják a holtak.

Toldi jut eszembe, kiről, még ifjonta
Játszi elmém könnyü énekét elmondta ;
Egyszerű az ének, rajta semmi dísz tán,
De a szívből fakad melegen és tisztán.

Oh! ha — nem a hírért, nem a dicsőségért,
Nem, hogy a világnak üssek vele czégért,
De, hogy a dallásban lelkem átfijjodnék —
Oh, ha még egy olyat énekelni tudnék!

Ifju Lajos király atyja trónján üle,
Urak és leventék szolgáltak körülé ;
Budán székelt immár, az uj palotában,
Mely tündéri fénynyel épült mostanában.

Toldi a királynak volt személye mellett,
 Ideje harcjáték- s dáridóban tellett;
 Paizsán a cseh főt czímerül mutatta,
 Tizenegy nemesfi szolgálván alatta.

S már lecsöndesült a háborúk morajja,
 Felvirult a béke, mint egy zöld olajfa;
 Már pihent a bajnok maga kénye-kedvén,
 Nehezebb időkre erőt gyűjtögetvén:

De Lajos kerülte puha párnaszékét,
 Mert az ő nagy lelke nem hagy neki békét:
 Elmegyek, fordúlok egyet-kettőt, szóla,
 Hiszen én vagyok az ország számadója.

Senkinek se mondá, titkon útra készült,
 Ócska dolmányt szerze, s egy ütött-kopott szűrt,
 Rossz süveg fejében, vállain kötőfék,
 Akkor egy otromba lóra fészkelődék:

Lovait kereste, mint szegény kárvallott,
 Szedte a begyébe, a mit látott, hallott:
 Merre mi panasz van; mi a népség terhe;
 Hogy teszik a törvényt a szegény emberre.

Három nap bolyonga. Harmadnap estenden
 Megállott egy falu végén, hogy pihenjen:
 Gyönyörű mezőt lelt, puha bársony rétet,
 Leszállott a lórul, gondolva, megétet.

A nap is lehajtá fejét nyúgalomba,
 Piros paplanát szép orcájára vonva;
 Hát neki hol vetnek, vajon, ágyat, hol hál?
 Szállást kér valamely jószívű bokornál.

Mindez a királynak tetszett igen nagyon,
Kicsi kéne hozzá, hogy magán kiadjon,
Úgy kinyílt a szíve, oly nehéz volt néki,
Hogy magát egészen mért nem öntheté ki.

Lelkéről a titok — ez a lenge fátyol —
Mint az árnyék, majd-majd ellebben magától;
De meg' arra gondol: hátha megijednek?
Mért szakaszsa végit ennek a jó kedvnek?

«Ejnye öcsém, azt se kérded, kinek hínak:
Ha hallottad hírét a vén Rozgonyinak . . . »
Szóla most a gazda: «Pedig úgy illenék,
Hogy már most egymásra kancsót ürítenénk,
Más egészségeért, a magunk javáért,
Új barátságunknak állandó voltaért,
Hazáért, királyért . . . hanem még egy hia:
Becsületes neved, édes atyámfia?»

Válaszolt az útas: «Éltesse az isten!
A Rozgonyi urak híres urak itten,
Gazdagok, vitézek, a mint hébe-hóba
Emlegetni hallám, gyermekségem óta.
Makkos erdejök nagy; faluik, pusztáik,
Ménés-gulyabeli és sertés marháik; —
Hogy-hogy nagy jó uram épen azok féle!
Tartsa meg az isten háza örömére.»

Ráivék, azután ilyen mesét mondott
(Melyet ivás közben hirtelen kigondolt):
«Jaj biz én nem igen dicsekszem nevemmel,
Szegény fiú vagyok, noha nemes ember.

Nagyon megromlottam ; valamely zsványok
Három új hámomat üresen hagyának,
Ki miatt szántatlan, vetetlen maradtam ;
Nagy földet bejárék, de rá nem akadtam.

«Különben Apáti volna lakóhelyem,
S mikor otthon vagyok, Csuta György a nevem ;
Csuta most, de apám azt vitatta holtig,
(Hamis bor, az ember nyelve hogy' megoldik !)
Azt vitatta, mondom, szegény jámbor öreg,
Hogy a nemzetségünk *Árpád* vérből ered
Lyányágon. S neheztelt, hogy nem hitte senki,
. . . Lánzhordtát, nagy uram, hát ne nevéssen ki !»

Felelt Rozgonyi úr : «Mondasz, hé, valamit :
Régóta vizsgálom képed vonásait :
Szemed járásából mindjárt kiláttam azt,
Hogy, ha nem vagy is úr, nem vagy bukó-paraszt.
Ki tudja? ki merne hitet mondani rá?
Hol fel a talpával a kerék, hol alá ;
Bocskor a lábán ma sok régi nemesnek :
Megjárom bizony, ha még királynak tesznek !»

Jót nevettek rajta mint valami tréfán ;
Mosolygós arczával távozott a szép lyány ;
Csuta György pedig szólt (már csak így nevezem) :
«Hm ! királynak ? engem ? nehezen, nehezen . . . .
De, négy szem közt mondva, bizony a mostani
Királyra is tudnánk sok hibát mondani —
«Mit !» kiált Rozgonyi : «öcsém uram, hallja ! . . . »
S rácsapott öklével a kemény asztalra.

Nevetett a király: «No nó, édes uram...
Hanem, szó a mi szó, gyönyörű lyánya van:
Milyen a járása, termete, milliom!
Csak úgy libeg-lobog, mint egy szál lilium.»

Ránézett a gazda, úgy kételkedőleg,
Hogy minek gondolja: tán leánynézőnek?
Miután a szemét az nem sütötte le,
Sohajtván egy nagyot, ily szókkal felele:

«Haj!» elkezdi «mondjam? ne mondjam? mi haszna:
Minden embernek van baja meg panassza,
S én az én bajomat meg nem gyógyíthatom:
Nekem ez az egy lány örömöm, bánatom.
Örömem szépsége, örömem jósága,
Ő lelkemnek lelke, szemem szép világa,
Házam drága kincse, kertem gyöngyvirága:
De mégis hiába: hej! mégis hiába».

Itt megállá kissé, szemeit törölvén.
«Rajtam ugyan bételt: új király, új törvény:
Most fiágra szóló apárul-maradtat,
Kinek fia ninesen, lányára nem hagyhat.
Ez az én keservem, ez az én bánatom,
Renyhe fog czivódni sok szép birtokomon,
Idegen rokonsáng, kinek életemben
Egy pohár borát, egy jó szavát nem vettem».

Neki szomorodott rajta egy kiesínyég,
Szomorúbb is volna, hogyha rá nem innék
És ha nem biztatná a kivel beszélget,
Jó tanácsot adván és jó reménységet.

De Lajos elkezd, gondolkozás után :
 «Volt-e már e végett, nagy jó uram, Budán?»
 Fejét rázta, hogy nem; igazán, nem is volt,
 Azt se tudta, hogy mért kérdi Lajos e szót.

Hogy pedig a király min gondolkozott el,
 S mire czéloz ilyen kérdő felelettel,
 Megmondom: azalatt esze Budán jára,
 Hű emlékezetben derék Toldijára.

Mint arany vetéllő, gondolatja jött, ment,
 Toldiról meg vissza Piroskára röppent,
 Őket arany szállal szötte, fonta össze,
 S a lelke mosolygott: milyen egy pár lessz e!

«No hát» monda ismét «fogadja tanácsom,
 Menjen a királyhoz, kérje meg alásson:
 Uram fejedelmem, én ez meg ez vagyok,
 Felségedhez ebben meg ebben fáradok,
 Nevezet szerint, hogy van nekem egy lyányom,
 De fiam nincs, kire a birtokom szálljon:
 Tegye azt felséged *mintha fiú volna*,
 Írja örökségem kedves leányomra».

«De mivel a király még fiatal szintén,
 (Nem hiszem idősebb egy nappal is, mint én)
 Torna-bajvívásnak, hallom, kedvelője:
 Mondok egy okos szót: kettő lesz belőle:
 Kérőjét nagy uram ne csak ingyen kérje:
 Harezi játékot tart (módja van) ígérje,
 És hogy szép Piroskát a győzőnek adja;
 Így aztán, remélem, lesz is foganatja».

Megörült a gazda: «Héj be áldott szó ez!
 Hogy ne tenném meg, ha tudnám hogy való lesz!
 Beh nem válogatnék gazdag vőlegénybe!
 Lenne itt elég, mit aprítani a téjbe.

Öcsém, öcsém: akkor én csak *embert* néznék,
 Nem kéne egyéb, mint személyes vitészség:
 Ki mindet legyőzné vitézi játékon,
 Annak adnám díjul kedves ajándékom.»

Ragyogott a szeme, az orcája égett,
 Mintha így biztatta volna a vendéget:
 «No fiú, ha tetszik a Rozgonyi lyánya,
 Állj elő, mutasd meg, hogy te sem vagy gyáva».

Pedig annak más volt, lám mondom, eszében,
 Tündökölt már szíve boldog szerelmében:
 De mint földön a nap tükröz új napokat,
 Úgy ohajt a boldog látni boldogokat.

Még egy jó darabig fenn beszéltek erről,
 Azután egyébről, azután mindenről,
 Azután késő lett, a király is bágyadt
 S megveté Piroska a drágaszép ágyat.

Apjának, magának ott az első házban:
 Vendégnek külön, a benyiló szobában:
 Czifrát, mennyezetest, négy oszlopon állót,
 Kétfelé hajtván a selyem szunyoghálót.

Mielőtt azonban a dagadó párnák
 A király szeméit nyugalomra zárnák,
 Mielőtt az ágyba fekünnék, mely tiszta
 Színével, szagával édesdeden hívta:

Pergamen levelet vőn ki tarsolyából,
 Megírá, pecsétet is nyomott rá hátul,
 Kis gyűrű pecsétet egy darab viaszra, —
 De azért csak annyi volt annak a haszna.

Mert midőn a király hajnal hasadtával
 Fölkele, hogy számot vessen a gazdával,
 (Nehéz számadás volt, nehezen lett vége:
 Telhetetlen volt a gazda szivessége);

Mikor elbuesúzott, kétszer, háromszor is,
 És utána néztek, mig elült a por is:
 Vánkos alatt a lyány ezt az írást lelvén,
 Olvasá, de a szó fennakad a nyelvén:

«Rozgonyi Piroska, Rozgonyi Pál lyánya,
 Fia gyanánt léssen apja vagyónába' —
 Egyetlen örökös, ura mindenének,
 Disze, fentartója a Rozgonyi névnek.

Harci játékot tart piros pünkösd napján,
 S ki legbajnokabb lesz, azé legyen a lyány,
 Mert ezt így helyesnek, jónak így találja
 LAJOS, Magyarország mostani királya».

«Ki legbajnokabb lesz!» — Hogy e szóhoz ére,
 Meghajnallott arczán szép Piroska vére;
 Szeget ütött a szó, nem mondom fejébe:
 Nyilalló örömmel szíve közepébe.

Szűk lett neki a ház, alacsony padlása:
 Ki, ki a szabadra, hogy az eget lássa!
 Virágít a kertben locsolnia meg kell,
 Apja váltig mondja: harmatos a reggel.

Virágai mellett — mit neki virágok!
 Elsuhan, ellebben, le nem is néz rájok,
 Végig a nagy kerten a gyümölcsös lankán,
 Le a Tisza partra czél nekül bolyongván.

Akkor vált meg a nap csókkal a mezőtül,
 Akkor ébredt a víz, szerelme tüzétül;
 Közepette széles, fényes égnek, habnak,
 Látszott a nagy puszta keskeny zöld szalagnak.

Megállítá a lyányt víze képe-mása;
 Tágult a szabadban szíve szorulása,
 Könny eredt szeméből, s a ragyogó cseppek
 Testvér harmat gyöngyök közzé elegyedtek.

Nagy lélekzetet vőn, könnyült szíve azzal,
 Tele szívta keblét fűszeres tavasszal;
 Gilicze bűgása hallatszott megette,
 S enyvelgésit párja édesen nevette.

Hallgatván madárra, nézve tűnő habra,
 Mindcsak egyre gondolt: a legbajnokabbra.
 Egyszer látta Toldit, nagy vitézi tornán,

Azóta felejtí, hosszú idők sorján;
 Pillanatra látta, évekig feledte,
 De a sok felejtést mind hiába tette:
 Mert csak a reménynek egy sugára kellett,
 S az egyszer látott kép újra eleven lett.

Ott lebeg előtte, vízben, égen, napban,
 Bár mi tárgyra néz is: Toldi képe abban;
 Még szemét behúnyva is foly az ígélet,
 Mint ha ki valamit erősen megnézett.

Oh szív édes álma, ha nem álom volnál!
 Percz, rövid muló percz, soha el nem múlnál!
 Rózsa mindig nyilnál, el sem is virulnál!
 Szerelem, szerelem, jaj be áldott volnál!

De a legszebb rózsa mellett is van túske:
 «Fog-e víni értem, (gondolá) a büszke?
 Az, kiért a lányok hiába epednek?
 Az, kiért a lányaszív hiába reped meg?
 Minden szem kíséri, mint virág a napot,
 De ő a virág közt csak lovával tapod,
 Vagy, mint nap az égen a napraforgókkal,
 Egy csöppet se gondol szegény leányzókkal». —

Fölösleges volna hosszan elbeszélnem,
 Mennyit töprenkedtek azon a levélen,
 A levélen is, de hát még az íróján!
 S mennyi mindent gondolt a szép eladó lány.
 A pünkösöd azonban már nem vala távol,
 El-elmúlt egy-egy nap isten jóvoltából;
 Nehezen is várták, készültek is nagyon —
 Majd meglátjuk, de most egy kicsit elhagyom.

MÁSODIK ÉNEK.

„Jeles öklelések akkor ott levének.“

Ilosvai.

Futott a sebes hir, elfutott íziben,
Mi akar most lenni odalent Kesziben:
Fényes hadijáték, melynek neve: torna;
Forr oda a népség, mert hogy is ne forrna.
Mindjár' zajosabb lett az öreg sas fészek!
Ünnep szombatjára gyűlnek a vitézek
Víni a szép lányért, vagy dús birtokáért,
Vagy csak időöltés, mulatság okáért.

Toldi pedig, mondom, Budán lévén lakos,
Király udvarában vala mindennapos.
Sokszor is felhozta tréfa közt a király:
«No, fiam Miklós, hát? hogy lesz Rozgonyinál?
Gazdag a lány, szép is, nem hiábavaló:
Épen hozzád illő, épen neked való —»
Fejét rázta Miklós, mintha talán a szót
Ki akarná rázni a füléből — s nem szólt.

De mikor pajtási az előszobában
Faggatják, nem igen válogat szavában:
«Eh mit! nekem asszony? és kölöncz egy farka?
Hogy utánam ríjon, mint az ajtó sarka,

Mindig valahányszor az ajtót behúzó?
 Mindig valahányszor a lábam kihúzó? . . . .
 Eh! megleszek így is; ha ma itt, holnap ott:
 Kedvesebb nékem a nőtelen állapot.»

Ezt dörmögte Miklós, ez az ő nótája,
 Ha nagyon zaklatják, hitet is mond rája.
 Özvegy édes anyja pedig mennyit kérte!
 Csuda, hogy ez egyet meg nem teszi érte.
 «Fiam, édes fiam, mért nem házasodol?
 Elkapott a világ: hidd meg, elkárhozol!»
 Így inté az anyja százszor is azelőtt:
 De csak hallgatással vón a bajnok erőt.

Egyszer ugyan közel járt már (így mesélik)
 A házasodáshoz, benne is volt félig;
 Megszerette a lányt, nyomba' meg is kérte,
 Azt hívé, a lelkét odaadná érte;
 Már az esküvőre nem hiányzott semmi,
 Csak szép nagy szakállát kelle még levenni,
 (Úgy szokták a nők): Toldi le nem vágta:
 Megmaradt a szakáll, s elmaradt a mátka. —

Nos, hogy elközelge piros pünkösd napja,
 Gondját a király is leveté egy napra,
 Hiszen olykor-olykor tán az is pihenhet,
 Ki maga vesződik milliomok helyett.

Testőrző hadából kiszemel néhányat,
 Toldi szabadkoznék, de nincsen bocsánat,
 «Úgy se' ví a lányért» — mindegy, nincs kegyelem,
 Monda Lajos király: «el fogsz jőni velem!»

Lóra ül még egyszer s Keszibe lemégyen
 Az öreg nemeshez ; gondolá, nem szégyen :
 Mert a népe kedvét úgy szerette nézni,
 Mint az apa játszó gyermekeit nézi,
 Addig-addig nézi, hogy közójök vegyül,
 De azér' kilátszik az apróság közül :
 Úgy tett Lajos épen : játszott is, ivott is :
 De azér' nagyobb volt — király volt ő ott is :

Rozgonyi lakása nem valami fényes,
 De akkor-időben nem is volt szegényes,
 Nem gyalázta vályog erős téglafalát,
 Sok henye kötámasz terhelte oldalát ;
 De bizony szűk lett az ilyes alkalomra.
 Néhány szoba van csak : a többije kamra,
 Gabonás, szalonnás, pincze, raktár, magtár :
 A nagyhasú háznak minden része csak tár.

De a szíves gazda tudta módját-sorját,
 Hogy a becsületi ne szenvedjen csorbát
 Se ne mondja a ház minden érkezőnek :
 «Kivül tágasabb lesz» — ha vendégi jönnek.
 Czifra sok nagy sátort veretett a gyöpre,
 Szőnyeggel bevonva, deszkára, czölöpre ;
 Telt is a költsége, hogy nem is sajnálta :
 Érdemes vendégit kész tanyára várta.

Itt fogadá mostan királyi vendégét.
 Legszebb sátorába hívta ő felségét ;
 Alig leli helyét, szolgálja, köszönti —
 Csakhogy a lelkét már elébe nem önti.

De Lajos így szóla: «Sem étel sem ital
Nincs helyén, barátim; hagyján a viadal!
Míg isten házába nem megyünk mindnyájon,
Hogy az Úr Szent Lelke ma reánk is szálljon.»

Ily szép szavak után maga mindjárt kele
És megindult gyalog; az urak is vele:
Urak, asszonyságok, deli szűzek sorral,
Gyöngyös pártáikon lebegő fátyollal.

Sokan beszorútlak, a mennyin befértek,
De bizony kívül is maradt ám temérdek:
Templom helyett a menny kéklő boltozatja
Buzgó éneklésök messzi hangoztatja.

Vége szakadván az isten-tiszteletnek,
Hamar a játékot kezdeni sietnek;
Falatoz az éhes; a levente készül,
A ki szép lyányt óhajt diadalmi részül.
Zeng a zene-szerszám: tárogató jajgat,
Fütyölő sípokhoz nagy tülök kurjongat,
Ropog az apró dob, a tábori bőffen,
Mint a bölönbikák egy nádasba' többen.

Nyerít a harci mén, alig leli helyét,
Előre szegzi mind hegyes dárda-fülét:
Nyihog, kapál, rúg, vág Toldi paripája,
(Ha most el nem szakad, jó erős a pányva.)

Maga Miklós jár-kele, bosszankodva szörnyen:
Minek is jött ide? azért, hogy pihenjen?
Hogy leüljön félre, valami ebzugba?
S onnan báméskodják keze összedugva?

Kérdezi Tar Lőrincz, sátori pajtása,
(Tizenegy nemesnek, Toldi alatt társa):

«Mi bajod, levente, hogy oly nagyokat lépsz?»

«Semmi, felelt Miklós, bolondság az egész.

Azt gondoltam: hátha megcserélnék veled,
Fölvennem sisakod, pánczélod, fegyvered? . . . .
Termetünk hasonló, mind lovon mind gyalog».

«Úgy de, monda Lőrincz, az én kezem *balog*».

Felel arra Miklós: «No azt vettem észre!

Én se' vívok jobbra, hanem csak bal kézre;

Bizd rám. Azalatt te bújj el, és légy veszteg».

Rá is bizta Lőrincz; ebbe megegyeztek. —

Odakint azonban nyüzsög a tenger nép,

Víni a leányért számos ifjú fellép:

Butkai, Lorántfi, Kompolti, Pohárnok

S többen, a sorompó gékje előtt várnak.

Képzelden valaki, mintha álmodná, most

Tarka sátorokból egy tündéri várost:

Fövenytől aranyló piacot középen,

Festett új korlással bekerítve szépen;

Körül, a sok színben, szűzek, asszonyságok,

Mint ablak közt nyíló szebbnél szebb virágok —

Hej! a fiatalság föl-fölnéz e tájra,

Mint piros almáért gyermek a nagy fára.

Majd az *igazlátók*, a sorompó felett,

Egy magasabb polczon foglalának helyet;

Fölnyitá a gémfát a tanult *bajmester*,

Futkos ide-oda, látszik hogy nem restell.

Régi szertartásból a fővenyet bottal
 Turkálja, ha nincs-e tör vagy hurok ottan?
 Hirdeti hogy nincsen, igazán megy a sor;
 Most kürtjébe fúvall és kiált háromszor:

«Vitézek, daliák, a sorompó nyitva!
 Nevezetes harezi játék leszen itt ma,
 Királyi pecséttel, a szép Piroskáért,
 Rozgonyi uramnak kedves egy lyányaért».

Erre minden bajnok, ki magát jelenti,
 Zárt sisakkal, némán, a királyt köszönti,
 Néma főhajtással; míg a torna-bírák
 Lobogója színét s ezímerét beírják.

Toldi a Tar Lőrincz színeiben áll ki,
 Zöld-fehér bágyadt szín, tudja ott akárki,
 Czímerén tarvarjút visel ősi véрте,
 Sokszor lekárogták czimborái érte.

De most Toldi Miklós vette maga mellé,
 S Lőrinczet azóta csúfolni ki merné! . . . .
 Tetszett a lovagnak, hogy amazt ne bántsák;
 Így fonódott köztük és ilyen barátság.

Nagy legény volt Lőrincz, vete nagy árnyékot,
 Társai csúfságból el is nevezék ott
 Majd «hüvöstartónak,» majd meg «lágymosónak;»
 Látszott minden esontja puha porzogónak.

Ezért csak azon volt, hogy alázatosan
 Toldi kegyelmébe valahogy bejusson,
 S mellőle esaholjon a többire bátran,
 Mint kis eb, ha érzi, hogy ő nem gazdátlan.

Hogy törének láncsát a szép Piroskáér' ?
 Mondja el : kik ? hányan ? a ki jobban ráér ;
 Énnekem ezúttal Toldira van gondom :

A kivel ő megvitt, azokat elmondom.
 Butkai az első, Bátor Apos vére ;
 Mosolyog a Lőrincz varju czímerére :
 Őneki sárkányfog van paizsán három
 S fark-harapó kígyó, fekete határon.

Toldi magát elsőbb teszi ügyetlennek,
 Lova esetlik-botlik mikor összemennek,
 Bal keze a nagy fát tartani sem tudja,
 Mint valamely kútgém, imbolyog a rúdja !
 Vágtat amaz, vágtat, megeresztve fékét,
 Toldinak erősen szegzi rúdja végét,
 Toldi meg a vállán egy különöst rándít,
 Nevetik Lőrinczet, mint az igazándit.

Nincs írva, se festve párja lovagkönyvben,
 A hogy ez ütést ő kikerülte könnyen,
 Nehezét egyszersmind nagy emelő-fának
 Lába közé ejtve Butkai lovának :

Iramatban a ló megállani nem tud
 Míg szügybe nem éri a nagy esetlen rúd,
 Akkor olyat zökken rohanó terhével,
 Hogy urát tarkóján átalveti fővel.

Baj ugyan nem történt. « Szerencse, szerencse ! »
 Maga sem gondolta, hogy így leteremtse ! »
 Van kaczagás, van taps : « Rajta ! ne félj Lőrincz ! »
 Húll a dicsőség rá, hogy no . . . . uram őrizz !

Nem is igen fél már, ül már feszesebben,
Észre lehet venni: hogy' nő a nyeregben,
Derekát rátartja, egyengeti testét:
Keveselli még ez, egy bajnok elestét.

«No no, Lőrincz!» — monda Kompolti Adorján,
S kiválik a rendből, előre ugorván;
Toldi nem oly hetykén mozdúl neki ellent:
Látszik, elég bátor, de vigyáz a mellett.

Rúdját hóna alá feszesen foglalja,
Markolva erősen rovatékát balja;
Czélt vele néz: pajzsán köldöke réz gombját;
S futtat egyenlően, boszorítva czombját

Össze a két bajnok fele úton roppan,
Megrendül a mienk, ellenfele jobban.
Toldi akaratból visszacsukik ferdén,
Kompolti akarva sem marad a nyergén.

Szép viadal volt ez, senki se mondhatja,
Helyesli a nézők mind kicsije, nagyja;
Csendes ugyan, csendes! de hibától mentes:
Még az irigység is megvallja, hogy «rendes.»

De rá nagyot ühmget Loránt fia Lóránt:
Nem hagyja, fogadja, a szép eladó lányt;
Fölveti, megkapja háromöles rúdját:
No hiszen most Lőrincz, no 'iszen most mindjárt!

Vissza, szegény, száját tekeré a lónak:
Hátra, nevetés közt, kullog az ajtónak;
De megáll, megfordúl: magát neki szánja:
S daczolva, dorongját ő is ugyan hányja.

Ott, idejét várván hangzó jeladásnak,
 Tüzeli a két hős bosszúját egymásnak;
 Lorántfi nagyokat emelint a rúdján,
 Hetvenkedik Lőrincz, kip-kap hebehurgyán,
 Ugratja, zavarja szegény paripáját,
 Ide-oda rántja tekergeti száját,
 Nem annyira mégis, hogy urát levesse,
 Csak, hogy fura mérgét a nép kinevesse.

Mint az ki haragját ültette nyakára,
 Lódúl sete Lőrincz új viadalára,
 Se látva, se hallva, az utolsó perczig,
 Mikor egymás pajzsát szinte bizony pedzik.

Akkor a szálfának oly erőt ad *jobbja*,
 Hogy messze Lorántfit a fővényre dobja;
 Föl se tudott kelni, paizson vitték el!
 Gyászolta sokáig ezt a esést, kéekkel.

Lám, könnyen akárki rájöhetett volna,
 Micsoda nagy sast rejt eme varju tolla:
 De ha talán rájött valaki, sem mondta:
 Támada ellenben hiu mende-monda.

Rege szállott, régi, néminemű Tarról,
 Ki pokolt megjárta; ének vala arról;
 Neve Lőrincz szintén; most, e csudát látván:
 «Ez az! ez az!» mondják; «belebújt a sátán.»

Arra nem egy pánczél babonától döbben,
 Keresztet a hősök hánynak vala többen:
 Suhan a szó sűgva: elhiszi sok bátor;
 Vagy azért nem próbál, nem hiszi ámbátor.

Királynak azonban messze poros útra
Fénylő szeme vigyáz már jó darab olta:
Lovas csapat onnan közelít, s a játszó
Szellőbe' köszönget a királyi zászló.

Hasztalan int Toldi, hogy viadalt kíván;
Hasztalan a hirnők, új lovagot híván:
Egy kopja se' rendül, lobogó sem lendül:
Soha sines — úgy vélik — e dolog istentül.

Toldi ugyan ráér, büszke lován léptet,
Nézdeli nézőit, a hajadon népet:
Mintha kertben volna, mind virág közt járna:
Pánczélos dereka nem hajlik utána!

Ezalatt Piroska, rózsaszín sátorban,
Az érte vivókat nézi vala sorban,
Szemesen fürkészte, köztük van-e Toldi?
Szíve szorult a mint elesett Kompolti.

De midőn *jobb* kézzel bajnoka egy perczig
Odakap rúdjához: *neki* megösmerszik:
Bizonyos! bizonyos! — Visszalöké fátylát —
Oh, a vak szerelem mindeneken átlát.

Toldi, először most — de csak amúgy fennyen —
Odaveti szemét: el se' vevé könnyen!
S mint ha belől a szív szül szapora vádat,
Maga sem tudván mért? lelke reátámadt.

Lovagi sisakja lobbót vet az arczán,
Úgy pirul a bajnok mai tolvaj harczán,
Áll, mint ki sötétben tapogatja célját —
Nagy hosszú sohajtás emeli pánczélját.

A csapat e közben lám már odaéere,
 Odarúgtat Lőkös, fiatal vezére,
 Porosan, izzadtan, le se' szállt a lórul;
 Rosszat susog a nép eme hírmondórul.

Maga-elé mindjár' intette királya,
 Bársony könyöklőjén lehajolt hozzája,
 Szólt valamit lassan, mire Lajos képét
 Láng csapta, felugrott, s kirugá a székét.

Pihenőt egyszersemind parancsola, légyen,
 S visszavonúl, benső sátra alá mégyen,
 Kövesse, mutatván Lőkös Bertalannak;
 Mind az urak s a nép zavarodva vannak.

Mindjár' a sokaság habzó öve tágult,
 Egy-egy lovag is már tanyahelyre száguld,
 Ki magát üdíteni, ki szegény állatját,
 Szorítani szíjját, igazítani csatját.

Toldi tolongásban hamar útat veszte,
 S megeredt felvágva, kantárt megeresztve;
 Falu mögé fordul, fűzes Tisza partján,
 Dagadó habjával délnek alá tartván.

Mit tudja, hová fut? hova jut, mit bánja?...
 A semmit, a semmit keresi, kívánja
 Hol szem ne találná, hol nem lakik ember,
 Föld a hol elnyelné, s folyamot a tenger!

De megáll, megfordul egynehány dűlőre,
 Vissza nem oly gyorsan fut a mint előre;
 Sátrak háta mögé kanyarúl, s az ólak
 Mentiben egy csatlóst odaint a lónak.

Maga leszáll, bémegy tanya-őrző Tarhoz,
 Ki ugyanesak izzadt e nagy viadalhoz :
 Bár más törte magát odakün miatta,
 Jobban beleizzadt ő, az istenadta.

Szó nélkül a bajnok s köszönetlen rányit,
 Lehányja magáról nehezebb gúnyáit,
 Pánczélt, sisakot mit. Azután ledőle,
 Arczezal vágva magát agyaras vadbőrre.

Társa nagyot nézett, s fanyalogva kezdi
 A czepe-czupáját földrül összeszedni.
 Nem tudva, ha merje már venni magára ?
 Vagy Toldi parancsát türelemmel várja ?

Lőrincz a lovagot jó ideig leste :
 Megrázkodik olykor zokogó nagy teste,
 Vissza egy-egy nyögést csak nehezen tartta,
 Füleit a vadnak csikorogva marta.

Végre felült aztán, odaült a vadkan
 Bőrire, s megszólalt, de nyugodtan, halkán,
 Csak szava-dörgése mélyebb mint a rendes,
 Egyéb viselete nem haragos, csendes.

Elkezdi : «No Lőrincz ! *van* szép feleséged,
 De becsüld meg osztán, javasolom néked.
 Tudom, a két szemed drága, fiam Lőrincz :
 De az asszonyt, mondom, jobban ápd, őrizd.

Nem tudtam előre... te pedig ráhagyta...
 Lovagi pánczélom' szenny érte miattad ;
 Oda bújtam, hol csak búva lehet járnom —
 Becsüld meg az asszonyt, még egyszer ajánlom».

Lőrincz égre-földre fogadkozott, hogy úgy lesz.
Aztán hadi ruhát öltve, sietett a diadal színhelyére,

Ezalatt Lőkös, a ki Lajos követe volt a cseh királynál és német császárnál, s most ennek részéről csúfos üzenettel érkezett, ura parancsára előadja küldetése eredményét. Prágába érve, úgymond, átadta Károly császárnak Lajos szomszédi köszöntését s békebarátságot ajánló üzenetét. De a császár dölyfösen azt felelte: «Mondd meg a te gyerek uradnak, hogy másszor ilyen magához hasonló gyereket ne küldjön hozzám követnek, mint te». Aztán az anya királynét gyalázó szóval illetve, hozzátette, hogy bujjék elő Lajos anyja szoknyája megöl s tegye kötelességét: jöjjön hódolni a császárnak s hozza meg Magyarország adaját.

Adáz haragra gyulladt Lajos e szavakra; a füle is zugott a nagy indulattól. Sokáig hevesen járt föl s alá, míg végre erőt vett magán, pihenni küldte követét, ő maga pedig nyugodtan megjelenve a viadal helyén, intett, hogy kezdjék el újra a harcot.

Volt még azután is viadal akárhány,
Győzelem és bukti, nagy ütlegek árán;
De, mivel a hármát egyik sem üté meg:
Elhagyom; úgy is már hosszú ez az ének.

Most a diadalra, a díj-adalomra
Mind a vitéz ifjak begyülnének sorra;
Hímes övet, boglárt azok is mind nyernek,
Kik az első díjra gondolni se' mernek,

Nem jött ide, nézni, se leány sem asszony,
Hogy a leventéknek valamit ne hozzon:
Gyöngyös arany munkát, ön szép keze mívét;
S nyerte akárhányszor a dalia szívét.

Oh, te ki vagy lengébb, gyengébb tavi nádnál,
Csöppel sem erősebb Éva köz-anyádnál,
Oh asszonyi nem te — becsület e nemnek! —
Koszorúd mindég volt férfias érdemnek.

Piroska, szegény, űlt sok más hajadonnál,
Bajnoka érkezését várván bizalommal;
Egyszer üget Lőrincz: az a tulajdon ló,
Ugyanaz a fegyver; mindenbe' hasonló;
De csak egy pillantás, a szerelemé kell:
Jaj neki! a szíve ketté hasad ékkel;
Sikolt nagyot egyet, valamint a héja,
S öszveroskad szegény, lerogy elalélva.

Felocsolák, füzék társai legottan,
— Nem csoda, suttozták, ilyen állapotban:
Megkötni az éltét egy idegen társsal;
Így jár bizony a nő a nagyravágyással.
Szíve baját egy sem tudja Piroskának;
Panasza most sinesen halovány ajkának:
Édes ölö bűnét kebelébe zárván,
Megy az áldozatra — néma, kötött bárány.

Egy szóba kerülne: világos azonnal;
Tanú is akadna mellette bizonynyal
Ki felállna mindjárt, ki a csalást sejtí;
Hanem ő azt a szót soha ki nem ejti.
Nem is úgy dajkálták, nem is úgy nevelték,
Leányi szemérem lekötí a nyelvét,
Született szemérem, tanult kötelesség:
Oh, a leány sorsa csupa kénytelenség!

De, ha erőt tudna is venni szemérmén,
Nem lázad-e lelke mai szörnyü sérvén?
Hiszen *itt volt, megvitt*; odadobá csúfra,
Mint egy leszakított virágot az útra.

Most ennyi gyalázat ember elé jusson? . . .
Kocsi után ő, mely fel nem veszi, fusson? . . .
Nem! bár a halálnál még iszonyúbb jönne. —
Záporosó módra megeredt a könnye.

A hirnök azonban esendesedőt fúvall,
Hirdeti a győztest nagy erős fenszóval:
Fehér-zöld lobogó álljon elé, mondja;
Jön is, időt sem vár, hogy háromszor mondja.

Meghajtja magát a felséges királynak,
Meg az egész népnek s viadal-biráknak,
Sisak-ellenzőjét felüti orczátlan
Egy lassu morajnak odanézve bátran.

De kiugrat Illés, az öregebb Kolta,
(Élt a gyanúpörrel már kezdete oltá):
Odaugrat tűzzel Piroska elébe,
Öcsese Jakab, János követik mentébe';
«Ótalmára — kiált — az erőtlen nemnek,
Késérű könnyéért ama két szép szemnek,
Mely a menyasszony bús arczára legörgögtt:
Megvívunk vele, bár maga voln' az *ördög!*»

Megszeppene Lőrincz hallva eme szókat,
Szaporább szeplővel arca leve hókadtt,
Ide-oda vizslat szeme, mint az ebnek.
Ha sok erős kuvasz nekiesett egynek;

De Piroska törle könnyeit, és szóla —
 Gilicze-nyögését erölteti szóra :
 «Köszönöm, köszönöm. Nincs panaszom semmi.
 Akarok Tar Lőrincz felesége lenni.»

Így ebben ez elmúlt. Lőrincz legelébb is
 Elnyerte jutalmát, el a kötelét is :
 A mátkai gyűrűt nevetlen ujjára ;
 Örvend neki a hős : azt hiszi, jól jára.
 A többi jutalmat is eloszták rendre.
 Hajlott az öreg dél immár naplementre ;
 Zöld leveles színben terítve sok asztal
 Meg vala, mind sávós gyönyörű damaszttal.

Ott Rozgonyi a nép elejét kínálja,
 Felyül, az asztalfőn magyarok királya ;
 Kinn ökröt az alrend örömére süttet,
 Csapon öreg hordók egri bora lüktet.
 Illett, hogy a jó kedv eleinte késsék,
 De hamar meghozza jó étel, egésség :
 Majd a tüzes bortól oly kedvre gyulának,
 Mintha nem is torját ülnék Piroskának.

Maga Lajos király nyájas vala, vidám,
 Minapi barátság poharát újítván ;
 Tréfája Piroskát is készti mosolyra :
 Szerelmes-e még jó *Csuta Györgybe*? mondja.

Komolyan szól aztán : «Semmise' mult rajtam :
 De nem úgy ütött ki, a hogy én akartam ;
 Mindegy! a szerencsét ez is érdemelte :
 Dicső Károly atyám apródja, neveltte.»

«Uraim, koczantsunk örömére mának!
 Izenetét hoztam felséges anyámnak,
 Látni Piroskát ő, hírébül, ohajtja,
 Lészen az árvának anyja helyett anyja;
 Udvara közzé, míg nap alatt lesz, kérte,
 Férjhez is ő adja, kegyesen ígérte;
 Azután is mindég marad édes lyánya:
 Éljen az ifjú pár! billikomot rája!»

Éljen! riad a szó egy tele sátorral;
 Rozgonyit is többen éltetik a borral,
 Ki az új tisztesség gőze miatt szédül
 S tündöklük apai büszke örömétül.
 Csak Toldi nem eszik, nem is iszik, hallgat;
 Volt kúnkapitánya hátul egy asztalnak,
 Messzirül az édes méreg-italt nyelte:
 Gyönyörű Piroskán odaveszett lelke.

Senki nem is látná az-nap ugyan kedvét,
 Meg se csippentené Eger áldott nedvét,
 Ha rögtön egy hírnek moraja nem szárnyal:
 Hogy *háboru* készül cseh király császárral.
 Ki tudja? ki mondja? titok ez még eddig;
 Lőkös daliái, gondolom én, sejtik:
 Benne van a légben, a lemenő napban,
 Mely Prága felé most fetreng véres habban.

Míg ugyan a király ott vala s a hölgyek,
 Szótlan ivott Miklós, mint röge a földnek:
 De azok elmenvén, felpattana: haj rá!
 S a nagy ezüst kannát fenekig felhajtá.

Cselekszik is aztán olyan ivást, tánczot
 Reggelig, a milyent a világ nem látott,
 Padokat rombolva, ezölöpöt felszedve —
 Maga egy háboru Toldi veszett kedve.

HARMADIK ÉNEK.

Nagy parancsolatja cseh király császárnak;
Adóját kívánja jó Magyarországnak,
És személet látni ifjú Lajos királynak.

Hosvai.

Másnap reggel a vendégsereg eloszlott Kesziből. A király Buda felé tartott. Toldi pedig anyját látogatni kéredzett el Nagyfaluba. Megundorodva a mult éjszakai tivornyától, lóra pattan s átkelve kompon a Tiszán, mérföldeket hagy maga után gyors ügésben. De bár a mámor elszállt is fejből, lelkéből nem tudja Rozgonyi Piroska képét elűzni. Ha föllebben a délibáb fátyola, abban is Piroska képét látja.

Végre egy napi szakadatlan lovaglás után elér Nagyfaluba, a hol anyja élt. Azelőtt Budán lakott Miklóssal, de a hogy György meghalt vadkanvadászaton, az öreg asszony visszament Nagyfaluba a gazdaságot vezetni s magához vette jó nagyanyaként György árva kis lányát.

Nem is álmodta az anya, hogy ma még fiát látja, de a lódobogásra szívébe öröm nyilallott. «Jaj, Miklós!» . . . rebegé s Anikóval, György eladó lányával rohant a kedves vendég elé. Nagy öröm szállta meg a házat: alig lelte helyét az anya Miklósnak. Mikor már az anya és fiú kissé beteltek egymással,

előállott az öreg Benceze, magával vezetve fiát s öreges bőbeszédűséggel elemlegetve a multat, végre arra kérte Miklóst, hogy vegye fiát, a fiatal Benczét magához, mert a fiú erővel katona akar lenni s legyen gondviselő gazdája. Miklós eleinte tündött, nem volna-e jobb Benczét az ekeszarvánál hagyni, de a vidám Anikó egy asztali késsel hirtelen lovaggá ütötte s aztán magával vonszolta a cselédszobába. Ott egy avas szekrényből bátyja elviselt ruháiba felöltöztette a fiút.

Ezalatt az anya aggódó, éles szeme meglátta fia rejtett bánatát. Az erőtetett jókedv aranyfüstjén átfeketéllett a komor gond. Az anya szíve megérezte fia lelkében a zivatart s remegve kérdezte, faggatta, mi baja? mi lelte? Miklós látva anyja arczán az igaz részvétet, s a végtelen szeretetet, nem fojthatta tovább magába fájdalmát, hanem anyja keblére borulva, zokogva panaszolta el szíve baját. Toldiné letörülve könnyeit csaknem neheztelve szólott: «Ugyan ne légy gyermek! Azt hittem, nagyobb a veszedelem. Nem a világ egy lány! Találsz te még szebbet is, külömbet is».

Toldi ezt nem várta. Hát az ő baja *semmi*? Szégyelte, hogy ily gyáva volt, s föltette magában, hogy többé nem fog a leányra gondolni. «Ha megint harczba megyek, mint a tavali hó, úgy kimegy a lány az eszemből», mondta anyjának.

A mint Miklós és az anyja így beszélgetnek, belép kardosan mentésen az ifjú Benceze s jelenti urának, hogy kint egy sisakos vitéz várja őt életre-halálra szóló párviadalra. Miklós kilépve a pitvarba, meglátja az udvaron a vasas vitézt, de megismerve ennek kezében a saját fegyvereit, kitalálta, hogy huga Anikó pajzánkodik vele. Tettetett haraggal

összerántja vadul szemét, felgyūri az ingét s űres kézzel rohan az ellenségre, a ki megszalad s elesik a nehéz fegyverben. Toldiné ijedten fut hozzá, gyengéden fölemeli. Látva, hogy nincs baj, Miklós tréfásan mondja anyjának, hogy ezt a pajkos lányt jó volna már férjhez adni. Így öreg éjfélig nyájasan elmulatnak együtt. De másnap hajnalban Miklós már bucsut vesz s indul fel Budára. Utána porosz-kál sárga lován Beneze.

Lajos e közben Budára érkezvén, fölkereste anyját s elmondta neki a történeteket. Az anya haragtól lángolva izgatja fiát boszuló hadjáratra. A király szobájába térve előhivatta Küküllei Jánost, fődeákját s megparancsolta neki, hogy a nagy leveles-tárból kutassa ki, vajjon adózott-e valaha Magyarország más birodalomnak. Egyúttal parancsot küldött az országba, hogy a főhivatalokban forgott huszonnégyszáz legidősebb véne az országnak, begyűljön Budára egy bizonyos napra. — János pap napokig betűzte a régi könyveket s a király parancsa szerint írást készített e munkájáról.

Mikor az a bizonyos nap megjött, az ország nagyjaival tanácsot űlt Lajos. Elmondatta a követtel, hogyan bánt vele a császár. Majd Kükülleinek intett, a ki felolvasta írását, a melyből bebizonyítja, hogy

Nem szolgált a magyar soha még hűbért is,
Ha csak egy kopját is, de csak egy fillért is;
Királyait önnön hatalomból kente,
Mióta király lőn amaz első szente.

Sőt még Lajos atyja, Károly, se kellett a magyarnak a pápa kezéből, csak a nemzet szabad akaratából. Íme be van bizonyítva, hogy Lajos a békét

igaz okért bontja. Erre előállt a huszonnégy fehérhajú vén, mind a nemesség javából, s megesküdtött arra, a mit Küküllei kimutatott. Erre kitör a felháborodás, az urak esörgetik kardjokat s boszuért és harcért kiáltoznak. Elhatározzák, hogy Lőrincznapra seregestül Trenéséhez gyűlnek mind.

Mikor a rendek szétozlottak, a király magához intette Miklóst: «Toldi fiam, ha egész harcot *egyedül* kellene állnod, meg tudnád-e védeni királyodat, legalább addig, míg segílyt kapunk?» Toldi mély, komoly hangon igennel felelt. «Úgy hát, szólt Lajos, legyen ez kettőnk titka. Most menj és gyűjts zsoldra önkénteseket, a legények színét, s Lőrincznapra hozd Trenésén alá». Miklós örömmel fogott a parancs végrehajtásához:

Biztatja különben fejedelme titka,
Táplálja előre harezi kaland, ritka; —
S legalább mig felhajt hét vármegye népét,
Rozgonyi Piroskát elfeledi végkép.

NEGYEDIK ÉNEK.

Meghigyétek ti ezt tizenegy királyok!
Agyatokba rontom arany koronátok,
Uratokat Lajost ha jól nem szolgáljátok.

Ilosvai.

Az ország színe, virága, mind Trencsénhez költözik. Lajos is indul Budáról; nagy málhás szekerek, hintók szakadatlan mennek. Bámul a nép: ennyi készületet, ennyi eselédet soh'sem látott még. A király kevés, de ragyogó csapatával lóháton kel útra. Előbb azonban ravaszul azt írta a császárnak, hogy kívánsága szerint meg fog jelenni Prágában s látogatást tesz nála csekély udvari kísérettel, de előbb pecsét alatt kér tőle ígéretet, hogy szabad járása legyen Csehországban. A császár fortélyt sejt ez üzenetben s megtudva, hogy a magyar hadak Trencsén alatt táboroznak, aggodalmában gyűlésbe hívja a hét választó fejedelmet, kiknek számát más uralkodókkal tizenegyre pótolja ki. A tanácsban sötét színben eseteli a magyar határról támadó felhőt és segítséget kér. A fejedelmek azonban csak azon fel-tétel alatt hajlandók erre, ha a császár bullát ad a fejedelmi jogok biztosítására. Károly császár meg-igéri az Aranybulla kiadását. Az urak most eltűnőd-nek Lajos levelén s úgy vélik, hogy nincs baj, mert

a magyar király meg van ijedve. Az egyik érsek czéloz arra, hogy könnyü lesz a csekély kísérettel érkező Lajost foglyul ejteni s vele a hűbért meg-
 iratni. Károly hunyorogva kérdi tőle, vajjon ez esetben feloldozná-e őt, mire az érsek szó nélkül forgatja hüvelykét. A gyűlésről szétoszló urak azonban maguk közt titkon abban állapodnak meg, hogy addig nem adnak segédsereget, míg az Aranybullát nem látják. Így hát a magyar sereg elébe a császár csak a cseh hadakat küldi; Lajosnak pedig, megadván a menedéklevelet, azt írja, hogy szívesen várja vendégül.

Lajos pedig Trencsénben titkos haditanácsot ült csak legbizodalmasabb, legbensőbb embereivel. Itt előadta a király, hogy csekély, de válogatott kíséretével előre akar menni Prágába. Utána társzekerek, hintók, inasok nagy száma vonuljon. Minden inas, esatlós, lovász olasz bőrben egy-egy magyar bajnok legyen. A sok ajándékkal, edénnyel, szekrénnyel, hordóval titkon kellő mennyiségű fegyvert is be-csempésznek. Az egyeneslelkű Hédervári ezt árulásnak jellemezte, de Lajos lángoló szemekkel azt válaszolta, hogy cselt csellel akar kijátszani, mert koronázott kéme titkon hirül adta neki, hogy Károly, a gazda, álnokul el akarja fogni őt, vendégét. Az urak nem merik ingerelni további ellenkezéssel a királyt, de aggódva a veszélyes játékon, legalább arra ügyelnek, hogy a kíséret a vitézek legjavából álljon ki. Toldi mellére ütve szólt: «Csak rám kell bízni! Én leszek a király kövéra; megvédem őt minden veszély ellen».

Ottan Apor-Laczfít mind az egész hadnak
 Javalák, az Endrét, országos hadnagynak.
 S nevezé a király maga személyébe,
 Útatisásúl ím ezt szabva elébe:

Két nap egérútat a királynak adjon,
 Hogy Prága felé az jó messzi haladjon:
 Azután törjön bé egyenest Morvába,
 S azt nézze: mely úton legközelebb Prága?

Így az egész tervet (de nem ennyi szóra)
 Hajnal hasadásig szedik ott apróra:
 Hogy, mint legyen... ez s az... ha így, ha úgy
 [út ki...]

Meglátjuk a sorján, minek írjam itt ki
 Teszik az indulást holnap éjjelre:
 Akkor a leventék gyűljenek egy helyre,
 Hol az olasz gúnyát kiki majd felölti.
 Levelét azonban a király szétküldi.

A budait mondom: miszerént tudhassák
 A római pápa s többi hatalmasság,
 Hogy Lajos a békét milyen okért bontja;
 Követ viszi szélyel, szóval is elmondja.
 Másnap egész estig a daliák lelkét,
 Erejét, virgonezát szemem kiszemelték;
 Kész vala mind rögtön, s alkonyodás tájba'
 Öltözni begyűltek a nagy palotába.

Nem esett ám könnyen olasz öltöt venni:
 Csat, peczek és fűző, kapocs — ajaj! mennyi;
 Ki elől, ki hátul hányféle hasíték!...
 A király szolgálai végre kisegíték.

Egymásra nevettek a bajnokok aztán,
 Hol erre, hol arra ujjal mutogatván;
 Maga Toldi, ámbár szíve zokog jajtól,
 Nem óhatta magát egy szörnyü kaczajtól.

Végig nézve magán: «terem-uccese!» mondja,
 «Megijed az ember, meztelen a czombja;
 Se neszi se hangja léptiben a nyomnak:
 Maeskának való e ruha, vagy asszonymak.»

S összeüti sarkát, szár-élire csattant:
 Sarkantyu se csördült, harizsnya se csattant;
 «Ne bomolj!» kaczagtak a többi vitézek,
 De még másnap is ám, ha Toldira néztek.

Másnap ebéd tájon Karpát hegyek ormát
 A falka elére s látta zabos Morvát;
 Iszonyú hűhóval a szoroson mennek,
 Mint málhavivői nagy fejedelemnek;

Kocsis az ostorral pattogat és kongat,
 Ki elől, ki hátul esatorál, kurjongat;
 Mennek, elakadnak, összecsoportoznak:
 Csupa rendetlenség a mi rendet hoznak.

Mindez azért történt, hogy hallja meg a cseh,
 S király jövetelét, ha van ör, jelentse;
 Volt is, ugyan volt ám! sok is a dicsőség!
 Ott várta Lajost már a *tisztelet*-örség —

Legalább négyanyi mint a király népe;
 Telik a hintóknak utána, elébe,
 Marad oldalvást is ragyogó láncsákkal;
 Megelégedtek vón' fele barátsággal.

Titkon a magyar most egymásra tekinget:
 Viselnek alul mind sodros aczél inget,
 S fegyverre mi volna szekerekről kapni?
 Ennyi csehnek ott-helyt zöld fűbe harapni?
 Toldi, hogy a Felség akaratját értse,
 Odaság; de az mond: «Nem! a viláért se!
 Megtiltom! a szót is, nemhogy az ily harcztot;
 Mutasson előttök kiki nyájas arcztot.»

Így hát azon egy nap haladának békén,
 Keveset ád a cseh olaszos vendégén:
 Látja, mi had sincsen, csak udvari renyhe,
 Valami szorosán rájok mit ügyelne.
 Kezdték mutogatni, inteni távolról,
 Kocsis a szekérről, cseh vitéz a lóról,
 Mint az, ki a nyelvet nem érti; való is:
 Mind olasz a csehnek még a magyar szó is.

De kivált az olyan szekereket dongják,
 Honnét kihalnak borral tele dongák,
 Mert ez ital Károly cseh hegyein ritka,
 Termeszte idővel, most még csupán itta.
 De azért a csehek, mi van abban, tudták,
 Nyujtogaták is rá a nagy Ádám-csutkát;
 A magyar ellenben rázta fejét: nem! nem!
 Szomjukat ingerlé folytonosan e «nem.»

Végre a királynál a magyar leventék,
 Mit mivel a borra a cseh, bejelenték:
 «Jól van! igen jól van! nem kell nekik adni,
 Hanem egyet szépen velök ellopadni.

Mindjárt is, etetni mihelyest kifogtak,
 Álomra ledőlven, ügyesen hortyogtak,
 Egy öreg hordóval a csehet ellesve:
 No hisz' elég is lesz nekik az ma estve!

Másnap is úgy történt, harmadikon szinte,
 S mindennap. Soh'se volt ilyen útjok mint e:
 Lajossal ez a had elmenne világra; —
 Hanem immár itt van tornyos erős Prága.

Órség a kapuban váltakozik újjal,
 A régi diesekszik, mutogat is újjal —
 S elmondja, kit úton-útfelen találhat:
 Mily drága dolog e mostani szolgálat.

Mint egy csillagos ég, Lajos ott beméne,
 Urai, szolgálái, sok hintaja, méne;
 Álommal ez a fény, e pompa határos,
 Csupa nyitott szem, száj mind az egész város

Vala ott császárnak szép nagy palotája,
 Odaszállt Prágában magyarok királya,
 Mivel maga Károly fent lakik a várban,
 Szellősb neki ottfenn, kellemesebb nyárban.

Parancsot a császár, s ada engedelmet,
 Fogadni Lajost úgy, mint nagy fejedelmet,
 Hogy mi hadat sem hoz, eleve is hallván,
 S az ajándék hírét maga megsokallván.

Mérföldnyire immár a harangok zúgtak,
 Lobogó zászlóktul lombosok az utak;
 A prágai érsek szót-szólva fogadja,
 A város, a czéhek, a helyőrség nagyja.

Kiket illendően elfogadott, s mára
 Szólít Lajos egy kis esti lakomára.
 Sürögnek azonnal tisztjei, szakácsi,
 Versengve a nappal ragyogó bográcsi;
 Arany-ezüst fálak, evő-ivó szerszám,
 A társzekerekből, nem száz, de ezer szám,
 S ínyre való minden drága készületnek
 A java — burokból onnan kiszületnek.

Kapuzárás elmúlt: börtön erős Prága;
 Benne Lajos király, mint egy kaliczkába';
 De azért vígan van — mire is gondolna! —
 Mintha eszem-iszom, puha ember volna.
 Császárnak azonban ezt is bejelenték,
 Miben leli kedvét a fiatal vendég,
 Hogy' kivan és múlat prágai urakkal:
 S követét küldé rá izenő szavakkal:

Hallja, megérté, hogy magyarok királya,
 Mint már szófogadó fia és szolgálja,
 Helyt-állani jött a birodalmi széken,
 Adaját is hozva, melylyel adós régen.
 Idején hát holnap, ha meglátogatja,
 Császár a Hradsinban kegyesen fogadja,
 Mint hűbér-fizető fejedelmet illik —
 Vagy Prága előtte soha meg nem nyílik.

Míg a lakomán ezt a követ elmondta,
 Lajos, foga gyöngyét ajakába nyomta;
 «Jól van; igyál hát rá! . . . bort adjatok ennek!
 Hisz' nem azért jöttem, hogy meg ne jelenjek.»

Toldi a markába nyom egy arany kelyhet,
 Nem birta, nehéz volt, úgy tartani kellett,
 De azér' meghúzta, tetszett a jámbornak,
 S «brr!» mondá ki nevét magyarul a bornak.

Jó; a követ elment. De nem is ment több cseh
 Akkor egész éjjel haza onnan egy se':
 Magyarok a tisztos cseheket leitták
 A mint poharazva sarokba szoriták.

Magok úgy ittak, hogy baja egynek sem lett,
 De azért mind részeg a cseh barát mellett,
 Ki *józanon* addig nevette, kaczagta
 A magyart, míg elnyúlt, padon vagy alatta.

Kívül is azonban furcsa dolog történt:
 Úgy volt kicsinálva, s úgy fordula önként.
 Sorral a nagy hordók prágai piarezon
 Álltak szekeresstül, mint ágyuk a harczon.

Bámulta özön nép: szerencse, ha látták,
 Legtöbbje bizony csak szomszédai hátát, —
 De a mulatságra mégse' panaszkodtak;
 Azután egyenkint haza álmosodtak.

Ám a vitézlő rend, a ki kivált egyszer
 Nyelvét belemártá, nem érte meg ezzel:
 Legelőbb is jöttek a reggeli örök,
 Atyjafiát a bor kívánta belőlök.

Mint legyenek az édest, virágot a lepkék,
 Hessentialve, riasztva, tömegesben lepték,
 S pajtáskodva, ki, hogy': kacsintva, jelekkel,
 Tudtul adák nyilván, hogy már bizom' *e kell!*“

Tette magát, adna az *olasz*, de nem mer,
 Míg a palotából útasítást nem nyer,
 De nyomon bekülde némi követséget,
 S jött egy aranyos tiszt csakhamar e végett.
 «Magyarok királya» — szóla magok nyelvén —
 «Cseh vitéz bajtársak, titeket kedvelvén,
 Egy-egy öreg kupát adat egy személyre;
 Igyatok, hogy megjött, az egészségére.»

Nosza sisakkal mind kupa helyen kéri.
 Gyomra kívánságát a fejéhez méri,
 Mint a feje, nem fél annyi esomó bortul,
 Sőt kétszer is aztán, háromszor is fordul.
 Híre fut azonban, a ki jöhet jő is,
 Elküldi sisakját kapunálló őr is;
 A tisztje? . . . az alszik benn a palotában,
 Lehordva saroglyán, hűs pincze szobákban.

Majd Prága vitézlő ezéhei sem hagyják
 Részőket, — ők látván el az őrség nagyját;
 Ötvösök, ijgyártók, varga, szabó jönnek,
 S vaskos daliái a nehéz pörölynek.
 Ezeket a bajnok tűzi nevetségül:
 Szabó nem szabadúl mekegő hang nélkül,
 S kire a mi csúfság volt a lovagkorban; —
 Hanem egy kis tréfa elesúszik a borban.

Késő éjszaka már nyúlt kora reggellé,
 Vastag sűrű fátyla áttetsző lepelle,
 Mikor elnémultak Prágában a gajdok,
 S fegyverre szökellett minden erős bajnok.

Arzukat ingerlő hűs levegő hatja,
 Születik pánczélon egek új harmatja :
 De belől izzó-szén levegőt lehellnek,
 Tüzel a szem, s magva dörömböz a mellnek.

Mint, ha rekedt zugból hegyi pára följön,
 Kőd oszlopa végig hentereg a völgyön,
 Nyoma sincs, zaja sincs ; csak az árnya mélyed,
 Teszi éjszakábbá, hol elmegy, az éjet :

Nyomúlnak előre a magyarok csendben,
 Fekete foltonkint, katonás zárt rendben,
 A merre vakabb és néptelen az utca ;
 Vezet egy-egy falkát jártas kalauzza.

Legelébb a város kapuit elállják,
 Hol az őrállókat mind fekvé találják,
 Kötözik a lábát és kezeit össze,
 Noha részegség már jobban lekötözte.

Ébren ha vagy egyet dülöngeni lelnek,
 Veszik azt is közzé meredő fegyvernek,
 Száját tömi foszlány és józan ijedség,
 S elhajtják, hogy az őrt őrzet alá vessék.

Mint akna ha készül lobbantani várat,
 S földben a tolvaj tűz hinte gyöker-szálat,
 Azután csend áll bé, iszonyú míg roppan,
 Ki veszni fog, nem fél, ki öl, az fél jobban :

Magyarok, húzódván kiki a tett helyre,
 Fojtott pihegéssel úgy várnak a jelre :
 Oly tréfa ez, a mi ha sikerül, játék ;
 De ha nem : vérontó eleven mészárszék.

Ott nagy riadásra jó Prága fölébred,
 Bősz harci kiáltás veri föl a népet,
 Recsegő rézkürt hang, ropogása dobnak,
 Mit falai százszor ide-oda dobnak ;
 Ablak alatt száguld a csata vad ménje,
 Ütközik a szembe láncsa futó fénye :
 Jaj a halló fülnek ! jaj a látó szemnek !
 Oda vagyunk ! végünk ! vége ma mindennek !

Futkos az örült nép, egyingben, ijedten,
 (Nem ember az ember, mikor öltözetlen),
 Javait, féltőjét utczára kihordja,
 Önnön akadályát czipelí mint hangya.
 Összecsap, órzássá, ez az egyenkinti
 Réműlet, és a bajt arányba' tekinti ;
 Dagad a hír ; «kapu oda van ! nincs mentség !
 Sehöl egy védő kar ; özön az ellenség !»

Sokasítja számát a magyar is önként :
 Itt terem, ott terem, futosó menyköként,
 Gyalogot megsarkal, hadonáz gerelyje,
 Hogy az ijedséget táplálja, növelje.
 Rabol is : a hurezolt holmit lerakatja ;
 De a vérontást csak ígéri, mutatja, —
 Hanem a hír jajgat más, távoli vérszról :
 Pusztára legyilkolt egy-egy városrésztől.

Kegyelem-zászlót tűz minden ijedt asszony,
 Lepedőt vagy abroszt fut hogy kiakaszszon :
 Egy ruhaszárító most az egész Prága,
 Szedi a nép össze, a mi féltő, drága.

Hősei, ébredvén, mámorosan búnak,
 Teszi magát némely, nyomorék- s bárgyúnak,
 Ki paraszt gúnyát vesz, ki tépi magárul,
 A mi vitéz embert díszít, vagy elárul.

Nem juta hírmondó e felől a várba,
 S oly távol esik, hogy nem hat oda lárma ;
 De Lajos mond bölcsen: «Nagy ideje mennünk ;
 Pütkösdí királyság e mi győzödelmünk.

Ha kijózanodnak félelem- és borbul,
 Bizony egész Prága szembe reánk fordul
 Mihelyest eszmél, hogy seregünk maroknyi:
 Addig kell e dolgot magyarosan fogni.»

Míg szóla, felugrott szögsárga lovára,
 Nyusztos, arany mentés kíséret utána,
 Bélelve a dolmány szemezett pánczéllal,
 Czifra hüvely tömve dömöczki aczéllal.

Jó Toldi se' hagyja tollas buzogányát,
 Királynak viszi, mint inas, írományát:
 Göngyöli a furkót redves kutyabőrbe,
 Öklömnyi viaszak csüngvén ki belőle.

Hát látják, miután a kapuhoz értek :
 Zárva maradt; nincs kulcs; lakatja temérdek ;
 Feszíti belőlrül vasheveder s szálfá,
 Nagy kalapú szeggel hozzá kalapálva.

Toldi leszáll, nézi : «hadd emelintem meg !»
 Alászegi vállát egyik szelemennek ;
 Ropog a kő, a vas ; roppan az ő csontja ;
 Nagy fallal a sarkát, a kaput leontja.

Lajos az őrségnek meghagyta, kimenne :
 Senkit ne bocsásson az nap se ki, sem be ;
 Mégis elillant egy, valamely csatornán,
 Vagy falból kiszögellt kövek érdes ormán,
 S mikor a császári palotába mentek,
 Föl a márvány lépcsőn, a király és rendek :
 Ott fúrakodott a kiséret' inába,
 S hajtja csehül egyre : «Práha,» azaz «Prága.»

«Ejnye! korán jő ez» — Lajos így aggódik,
 «Fejünkre kel a vész, ha ez befuródik ;
 Én tudom : a tábort hadaim szétverték,
 Hanem erről Károly hirt nehezen nyert még.»

Ura szavát Toldi hallá figyelemmel,
 S úgy símítja csehet puha pergamennel,
 Hogy csak lekalimpált a lépcső aljába,
 Guta üté rögtön ; benne rekedt «Prága.»

Odalent nem tudják császári vitézek,
 Mi baja. Egyik mond : leesett a részeg ;
 Más hittel ajánlja szava bizonyosságát :
 «Azt mondta : bevették a magyarok Prágát.»

Tetszik ez állítás csupa képtelennek!
 Döfölik, hogy szóljon : sohse' szólal e meg ;
 Van zavar és patvar : bejelentsék, vagy ne ?
 Azután elküldtek, nézni mi van benne.

Botját ura megett hű Toldi szoritja,
 Duzzad a fejében nagy tollu barétja,
 Halántékiba vér tolul a mint mennek :
 A kezdete sem jó, vége mi lesz ennek :

Három szoba, tömve fényes alabárdal,
Sikátoron a közt verekednek által,
S mikor elhaladtak, össze magát zárja,
Mint esónak után a vizek omló árja.

Bent is, folyosóin a nagy palotának,
Fegyveres őrállók környöskörül állnak.
Közepett a császár ül aranyos székbén,
Mint egy öreg isten, mintha csak az égbén.
Feje fölött nap, hold, sok csecsemő angyal
Kirakva, kivarrva, gyémánttal, aranynyal;
Két oldalon a tiz koronás fők rendbe';
Maga nem szól csak néz: nézi Lajost szembe.

Keményen Lajos azt neki visszanezi,
Térdet-fejet nem hajt, sem ő, se vitézi;
Magyarok királya áll mereven, s hallgat;
Toldi susog hátul: <vágjuk ki magunkat!>
Sarkát az urának nyomkodja szünetlen,
Serkedez a vér is belőle kegyetlen:
Lajos, egy szó nélkül, azt is bizony állja;
Néz mereven, s hallgat magyarok királya.

Miklós azt hiszi, fél, megijedt fegyvertül:
Pedig a koczkáját várja hogyan perdül,
Csillaga fordultát bizalommal várja:
Szerencse! ma pillants a merész királyra.
Császár is, elúnván farkas szemet nézni,
Monda: <Eredj, hirnök! közelebb idézni:
Mi dolog ez, kérdjed, hogy szó se jön ajkán?
S nem járul előnkbe, térdet-fejet hajtván?>

Fennszóval a hírnök harsogta beszédét ;
 Meg sem hallja bizony eseh király' eselédét,
 Szemével a császárt nézi keményebben,
 De ajakáról hang egy is el nem lebben.

Kezde a nagy császár zavarodni dolgán,
 S monda : «Lajos király, birodalmi szolgám !
 Lépj közelebb, s hódolj, mint kötelességed :
 Azután foglalhatsz oldalamon széket.»

Nem szól Lajos ; áll csak. — Egyszerre azonban
 Hátul az őrség közt moraj, izgalom van,
 Mint haladó hullám, reng bárdja, sisakja,
 Végre kifejlődik a tolongás magva :

Egy harezfi, aléltan, lepve csomós vérrel,
 Császárhoz elé rogy, nem annyira térdel,
 S jajt nyögve magából, és hányva keresztet,
 Heves unszolásra így szólani kezdett :

«Oda egész tábor ! oda egész ország !
 Hadaink' elfogták, leölék, szétszórták !
 Hajnal előtt tegnap beütött Morvába ;
 Mi csatát nem álltunk : nagy erő, hiába !
 Sokat az ellenség hada hányt fegyverre,
 Sokat a várrablók, hogy az isten verje !
 Jön a magyar ; dül, foszt ; özön az, temérdek ;
 Csuda, ha már eddig Prágába nem értek.»

Tüstént az ijedség rém képe alászáll,
 Mága is hol zöldül, hol sárgul a császár ;
 Még fel sem ocsúdik : hát ime már most a
 Prága elestével szalad egy Jób-posta.

Elfordítja fejét, hátra nyög és jajdul,
Emeli a hírnek két tenyerét pajzsul,
Kardját a magyarság verdesi csörrenve,
Maga Lajos büszkén így áll vele szembe:

«Értsem okát, császár, hogy mire hívtátál,
Messzi országomból ide fárasztottál:
Itt vagyok! azt kérdem, te felelj most rája:
Hozzon adót másszor Magyarok királya?»

Nyájason a császár fordul a vendéghez:
«Fiam! egy tréfaért a tréfa elég lesz;
Vagy, ha harag, szüntesd lángját haragodnak,
Csillapítsd bosszúját mérges magyaroknak.

«Atyafi hűségem', itt a kezem! fogadd,
És íme, barátul mind e királyokat,
Városimat kíméld, ne is ellenkezzünk:
Örökös békét mi, hit alatt, szerezzünk.

Magam ezt oly módon írásba teendem:
Ha fiakkal Isten nem áldana engem;
Ha leánykám felnőtt s *tetszik* feleségül:
Rád Morva-, Csehország szálljon örökségül.»

Szinte kezét nyújtá Lajos is juházva.
De Toldi sörényét haragosan rázza:
Nines szája-ízére az ilyen békesség,
Hogy a királyokkal vér nélkül megessék.

Nosza előrántá buzogányát rájok:
«Meghigyétek ti ezt, tizenegy királyok!
Uratokat Lajost úgy ne szolgáljátok:
Agyatokba rontom arany koronátok!»

Erre mosolygóvá Lajos ajkát vonja :
 «No-no, öreg! csinján. — Olyan ez! kimondja,
 S megteszi a mit mond; vele mind se' bírunk :
 Jobb, ha kötést mindent gyorsan aláírunk.»

Hamar a szerződés, békekötés meglett. —
 Azután vígságtól harsog minden szeglet ;
 Lajos ajándékit tornáczba hozatja,
 Mivel önként már most, és szívesen adja.

Ott három egész nap, három egész éjjel
 Múlatoz a többi koronás személylyel ;
 Lajos eszét, szívét csudálva csudálják :
 Becsülik öreggé magyarok királyát. —

Negyedik hajnalban lóra kap és indul ;
 Vígan koczog a had Prága kapuin túl,
 Kiki önnön tettét elmondva, mi része :
 Illeszti örömmel a közös egészbe.

E prágai dolgot keresed hiába —
 Nem íratta bizony császár krónikába ;
 Nem kérkedik ezzel a cseh, sem a német,
 Csak rám ne kiáltsa : nem igaz történet!

De hirdeti ám az aranyajku monda,
 Lajos e tettét is koszorúba fonta ;
 Melyet ha valaki, puszta szómra, kétel :
 Könyvbe is megírta *Ilosvai Péter*.

Lajos király pedig útjában hazafelé, valahol meg-
 szállt, rendre szólítgatta be bajnokait s kit-kit érdem
 szerint ajándékkal lepett meg. Hű Toldija Szalontát
 kapta adományul. De csak félig örült most a baj-

nok ennek. Búsan aláhorgasztott fejjel, külön az útfélen, egyedül bandukol hazafelé; szive, lelke csak Piroskával foglalkozik. Elég volt már neki, így gondolkodik, a becsületért saslódnia, s örökké küzdenie a harcokban. Az oroszlának is van nösténye s barlangja, hová megtérjen, csak ő égjen el egyedül a dicsőségben, mint a Fénix? — Ha hazatér, tüstént Rozgonyihoz megy s megkéri Piroskát. Aztán a király lábához borul, megsemmisítteti a bajvivást, s kivívja boldogságát.

Így tünődve egy erdő felé kanyarodik, a hol sikoltást hall. Odanézve női ruhát lát eltünőben. A hős megsarkantyúzza lovát s arra vágat. Egy nyilásnál előtünik a leány-rabló lovag. Előtte szikla tetején rablóvár tünik fel. Kapuján a rabló befordul, Miklós utána. A lépesőn gyalog rohannak föl; a rabló szobáról-szobára menekül. Egyszerre csak megsülyed Miklós lába alatt a padló s a hős nagy tompa zuhanással világtalan mélységbe bukik.

ÖTÖDIK ÉNEK.

Toldi Miklós ezen igen busult vala.

Hossai.

Rozgonyi Piroska fölteszi magában, hogy ha szive megszakad is belé, feleségül megy Lőrinczhez azért is, bár ezzel nemcsak Toldin, ki őt megvetette, de önmagán is boszút áll. Az öreg Rozgonyi nem veszi észre lánya titkos búját, mit ez büszkén rejt mindenki elől, csak a fényes jövőt látja maga előtt. Széles jó kedvében hétszámra vadászik Tarral, míg végre eljött az indulás napja Budára. Az egész vidék népe tódul az «angyal-jó kisasszony» elébe bucsúzni és áldást mondani útjára.

Lajos király szívesen fogadta őket s vitte Piroskát bemutatni anyjának. Ünnepélyes fogadó nap volt. Az anyakirályné körül álltak királyok, főurak leányai, vagy százan. Piroska reszketve hajtott térdet a királyné előtt, a ki kegyesen nézett rá s a bosznya király lánya, Örzse, mellé rendelte udvarhölgynek.

A két leány szobájukba vonulva, csakhamar megbarátkozott s Örzse megvallotta Piroskának az éj magányában, hogy reménytelenül szereti a magyarok királyát. Piroska sirva fakadt, de szive titkát nem árulta el.

Toldi pedig ott feküdt félig öntudatlan a mély

torony alján, a midőn egyszerre felül a csapóajtó megnyílt s egy durva hang így szólt hozzá: «Tudd meg Toldi, hogy Jodok vagyok, fia a cseh vitéznek, kit te a Duna szigetén megöltél. A leányrablás sikerült esel volt; most itt vagy az én csapatomban. Nedves, bűzös almon fogsz veszni. Ez legyen boszúm!» E szavakhoz Jodok ádáz huga, Jodovna, csatolta rikoltva átkozódásait.

Károly császár pedig megtudva, hogy Apor által szétvert seregét a bércek zordon rablói semmisítették meg, a kik vérszemet kapva, zsákmányolva és gyilkolva lecsaptak a futókra: haragjában esküt fogadott, hogy addig nem nyugszik, míg a rablókat egyig ki nem irtja. Rögtön elrendelte, hogy hadai begyűljenek s a sereget személyesen vezette a rablók ellen.

Azalatt azonban Jodovna, a ki szerelemre gyuladt Toldi iránt, titkon bort és jó étket bocsátott le neki kötélén. Toldi gyorsan felüdvén, körültapogatta börtönét, s megkísérelte a sziklát kardjával megbontani. Hasztalan volt haragja, ereje s kinos, keserű köny futotta el szemét, hogy így kell vesznie gyáván, becestelenül, eltemetve e pokoli éjben. Egyszerre azonban megnyílik fent az ajtó s Jodovna suttogva így szólott le hozzá: «Nekem köszönheted, Toldi, hogy felüdvéltél. Megszerettelek s ha megesküszöl, hogy nőddé teszel, éjjel orozva megölöm a részeg Jodokot az ágyban s vigan fogunk e várban élni». Miklós elszörnyedt az elvetemült lány szavain s hazug szót még élete árán sem akarván mondani, felkiáltott: «Máglyára veled, boszorkány!» Erre Jodovna keselyüként süvölté: «Ha nem kellek néked, jó! Itt fogsz rohadni elevenen!» S dühösen lecsapta az ajtót.

A vigasztalan éjben hány nap mult el, Toldi nem tudhatta, de lassankint az örökös éh-szomj gyötrelmei kínozták s már az örület képei kerülgették, a midőn egyszer csak fölülről nagy zajt hallott s üszög és sziporka hullott rá a magasból. Mint éhes oroszán, börtöne mélyéből egy szörnyüt bömbölt, hogy a szikla is megrendült belé, mire fentről emberek járása és hangja hatolt le hozzá. Majd az ajtót felszakítva kötelet dobtak le hozzá, melyet derekára fűzött.

A szabad levegőre kerülve, a fent lévő harczosoktól megértette, hogy Károly a várat bevette s Jodokot hugával együtt akasztófára vonatva, felgyújtatta a rablófészket. Midőn felüdült Miklós, azt kérte a császártól, engedje meg neki, hadd töltse boszúját valamennyi rablón s ne maradjon nevén ez a csorba. Kapott a császár az ajánlaton; a sereg Toldi nevét zengve ment a hős vezetése alatt a harcza, ki nem nyugodott addig, míg az összes rablókat ki nem irtotta.

Piroska pedig hiába várta Toldi megérkeztét. Végre eltelve a nagy bánattól egy este Örzse nyakába borult s könyörgött neki, hogy tudakozódjék Toldiról. A szép Örzse azonnal megértette a leány szíve titkát s nyomozást kezdett alattomban a táborban. Midőn megtudta, hogy Toldi fegyverhordozója ott van, azonnal maga elé hívatta, s kérdezősködött ura felől. Bencze megértvén a kérdést, így válaszolt rá:

«Hát, kérem alássan, annak ez a sorja:
Hullt bizony ott a cseh, akar a pozdorja,
Magam is vagy húszat tudom elapróztam,
Pedig én csak gazdám szemetén tallóztam —»

«Jó, jó!» — nevet Örzse — «nem az itt a kérdés!»
 Látszott, a vitéznek hogy ez a szó sértés;
 Többi viselt dolgát elnyelte morogva,
 Azután így szólott, újra beléfogva:

«Nos, hogy kiraboltuk Prága jeles várát;
 Mennyi özön kincs volt! csupa gránát, skárlát!
 Kopjával az ember singjét neki mérte —
 Igaz, hogy a gazdám megfizetett érte —»

Örzsike még egyszer a szavába vágott:
 «Elhiszem, ifjú hős, nagy daliaságod;
 De Toldi felől szólj: hova lett? hol vált el?»
 Mire Benceze kissé bosszusan kiált fel:

«Ejnye, hiszen mondom! arra jövök épen! —
 Hát biz az úgy történt, akar a mesében:
 Egy rengeteg erdőn hogy lépve haladtunk,
 Hát egyszer a föld is rázkódik alattunk.»

Nézzük, micsoda ló, miféle sikoltás:
 Hát a király lányát viszi egy nagy órjás;
 Utczu! egyéb sem kell a nemzetes úrnak:
 Utána ered, mint az agár a nyúlnek.

Szorítá a Pejko: de a másik győzte;
 Rajta! no most Pejko! . . . de már megelőzte;
 Útakon, út nélkül; völgyön le, hegyen fel:
 A meddig az ember kísérheti szemmel.

S nosza befordulnak odafenn egy várba:
 Mire odaértem, kapu be volt zárva;
 Váltig zakatoltam, nem eresztettek bé:
 Azóta se láttam jó uramat többé.

Három egész nap egy útba eső csárdán
Szomorún kuncsorgék, Toldi vitézt várván ;
Azután a tábort siettem elérni :

Ejh ! a nemzetes úr — van is ott mit félni !

Megölé az órjást, tudom, egy «muk» nélkül,
Azt a deli tündért vette feleségül ;
Süvei most már mind hercegek, királyok :
Üthetik a nyomát idevaló lányok !»

«S vajon így történt ez ?» Örszike próbálá :

«Fogd ez az erszény, de megeküszöl ám rá !» —

«Már hiszen, az órjást nem mondhatom, a volt» —
Benceze felel — csakhogy maga, lova nagy volt ;

A királyleányt is, az-e, nem-e épen ?

Nem tudom, — eb volt a keresztelőjében !

De hogy a történet valóigaz : erre

Esküszöm az élő nagy örök Istenre !»

Benceze megkapta az ötven aranyat, Piroska pedig,
mint lelőtt gerle, vergődött sebében. Örsze végre
azt tanácsolta neki, ha nem tudja Lőrinczet szeretni,
menjen kolostorba ; a buzgó királyné még meg is
dicséri ezért.

«Oh !» — nyögte Piroska, lelki könyüt sírva —

«Azt az öreg embert nem viszem én sírba !

Nem élne az régen : a remény táplálja,

Hogy lesz örököse, támad unokája.

Most a kegyelemszó felfújta reményét,

Hogy visszaöröklí háza letünt fényét :

Oh, e buborékkal élte is elpattan . . . !

Szivem', rántsa ki bár e kéz : *odaadtam*».

És ezentúl kezdte magát törni a kötelességhez.

Könyvek és imádság közt lassan enyhült. Megjött az esküvő napja. Ragyogó udvar kísérté az ifju párt a templomba. Piroska, ősz atyjára gondolva, félig aléltan bírta csak a végzetes esküt kimondani.

Toldi kiirtva a rablókat, siet hazafelé:

Kérdezni madártól, nem meri embertől,
Reszket is a hirért, reszket is a hirtől.

Budára érve, elkerüli az udvart s kis házába tér, a hol végre Benczétől megtudja a szomorú hírt. Órülten rohan ki a fergeteges éjbe. A havas eső csattog, orezáin, fekete haját a zimankó kuszálja össze. Így dül az éjen át az utcán fel s alá, visszavisszatérve a Rozgonyi házhoz. Mire reggel lett, hazafelé indult azon elhatározással, hogy beül Szalonta mord falai közé s elkerüli az uj párt.

Útközben azonban Lőrincz akad eléje. Toldi el akarja kerülni, de Tar ragyogó arczczal siet feléje s örömében meghívja, töltsön náluk egy barátságos estét. «Ne hivj te magadhoz — szólt Toldi szigorúan; — tudod-e, mit mondtam a vivás után? — Ha rosszul bánnál az asszonnyal!» De Lőrincz hévvel erősítgeti, hogy nagyon boldogul élnek. Miklós szó nélkül bucsút vesz s otthon nyomban nyergelteti Pejkrét, hogy elutazzék. De estére mégis csak arra jut ki, hogy elmegy a lakomára.

Egyszer, csak ez egyszer — de mit ér, mit használ!
Látni Piroskáját — jaj! nem övé az már;
Tőle hideg búcsút — azt sincs joga venni;
Egy néma sohajtást — jobb oda se menni.

Hátha szilaj vére — de galamb lesz, bárány;
 Váljon meg örökre — meg, ez egy percz árán;
 Keserőbb lesz akkor — legyen! azt szomjúzza; —
 Így habozott a hős: de az örvény húzza.

Piroska szívét is szaporán döbbsenték
 Ura dicsekvési: ki a mai vendég;
 Vére-hagyott ajkát emelé tiltóra:
 De a beszéd elhal, nem veheti szóra.

Egész nap az Istent mind csak azon kérte,
 Hogy Toldi ne jöjjön (hisz' úgy sem ígérte);
 S egész nap a szívét mind csak azon kapta,
 Hogy, ha felé sem jön, megreped miatta!

Az az egy pillantás, amaz első édes,
 Marczangló, iszonyú, de gyönyörűséges,
 Repeső, örvendő, bánatos és bánó,
 Felelő és kérdő, viszont szemrehányó:
 Tilos, ámbár büszke egy isteni jogra,
 Kárhozat', üdvösség' mennye, sötét pokla,
 Kétségbe-esés, hol odavész test, lélek:
 Az az egy pillantás ezt érzeti vélek!

Elmúlt valahára, az az egy pillantás:
 Észre se' vőn semmit a kenyeres-pajtás,
 Kinek a boldogság mind nyelvire tódul,
 Se hallva se látva sok fecsegő szótul.

Volt idejök lassan maguk' öszeszedni,
 Lassan a beszédnek közzé elegyedni:
 <Így, az idő, termés> — <úgy, a lovak, harcok —>
 A mi belül forrong, elfödheti arczok.

Étel-ital közben Miklós szive zsendül
 Vérmes egészségtől, bortul, szerelemtül;
 Iszik az új párért, hogy ihassék érte:
 Nem bánja, ha Lőrincz oda van is érte.

S mikor a szép asszony, poharát elvéve,
 Márt nevető rózsát aranyos fényébe:
 Megfeledé szinte hosszú örök bűjút,
 Élvezi mit a percz öntudatlanúl ad.

Asztal utóján már kedvökre lakoznak;
 S ím, erdei süldőt, büszke vadat hoznak,
 Mint eleven, nyujtó-deszkára hasalva,
 Bőre piros pánczél, szájában egy alma.

Tar nekigyürkőzött a gazdai késsel,
 Esett neki visszán szelnie bal kézzel:
 «Addsza» kiált Toldi, s elkapta nevetve:
 Elereszté Lőrincz, sanda szemet vetve.

Akkor — nem tudom én mely csintalan ördög,
 A kis bor-e, melyben ajaka megfordött,
 Vagy az érzés, a már eltemetett, régi,
 Súgta Piroskának, hogy ezt mondja néki:

«Édes uram, mért is tetteti kegyelmed,
 Kíméli a *jobb*ot a *bal* keze mellett?
 Tudom én, jól láttam, mire képes jobbja:
 Hát a *viadalkor*, az utolsó kopja? . . . .»

Lobbot vete Lőrincz nagy-hirtelen erre,
 Képe vörösebb lett mint a malacz bőre,
 Bal keze meglódult akaratja ellen
 S viszaesapá a szót, az eredő helyen.

Vért — a mitől ajka majd szinte kicsattan,
 Vért foga a nőnek serkeszte legottan;
 Rámered egy perczig sáppadt meredéssel —
 S nézi vadul Lőrincz Toldit a nagy késsel.

De hamar — mint döbbsent őze vadon tájnak,
 Iszonyát felfogván ez ijesztő tárgynak,
 Visszagurul mintegy teste körül, s száguld,
 Tüske, bozót, sűrű neki jó országút —
 Iramodék Lőrincz egy közel ajtóba,
 Mely sehová sem visz csak a benyilóba,
 Honnan egyéb út-mód sincsen menekedni:
 Ablakon útczára kelle magát vetni.

S mint szeme a prédán megáll fenevadnak,
 Vesztegel egy kissé, czimpái dagadnak;
 De futni ha látja, önkénytelen üldi:
 Csörtet amaz után rettenetes Toldi.
 Eléje Piroska könyörögve lebben,
 Esdekel uráért szép neje legszebben,
 Kezére omolva, mély fekete szemmel
 Néz rá föl, ijedten, kérve, szerelemmel.

Látja ölen Miklós a szép szelid arcot:
 Haragja szivéből nyomon elvihartzott,
 S mint fekete felleg a lemenő naptól,
 Egyszerre pirossá hajnalodék attól.
 Kebeléhez vonja rejtező orcáját,
 Szorítja, öleli tilos mennyországát,
 S lehajolván sűrű, önfeledett esókra,
 Közben susogását így tördeli szókra:

«Jer!» — hévvel, erővel zúdítja lehelve:
 «Jer velem — elviszlek — paripám nyergelve —
 Oda hol még szellő — nap fénye se leljen —
 Megvédlek egy ország — mind a világ ellen!»
 Piroska e szónál vette magát észre,
 Mint gyöngé bogár, mely keveredett mézbe;
 Kibontakozott és rebegi esdőleg:
 «Becsületét véd meg, oh lovag, egy nőnek!»

Ott remeg a szép nő, — nem üvölt, nem jajgat,
 Segély kiáltásra nem nyit zajos ajkat,
 Reszket, halovány mint a lilium szirma:
 Jól érzi, hogy ellent állani nem birna.
 Ám Toldin erőt vesz keserű józanság,
 Az előtte verdő nemes ártatlanság,
 Ki lovagnak hívja . . . mintegy maga ellen!
 Becsületének hogy védelmire keljen.

Most látja először — igazán most tűne
 A bajnok elé rút, rettenetes bűne,
 Mire csak gondolni borzalom, utálság:
 Egy szerető szívet hogy tört meg az álság.
 Törjék hát! . . . riadá — az övé is törjék:
 Élve pokol minden kínjai gyötörjék!
 Nagy keserű bűgás leve búcsuzása,
 S ment, hogy soha többé Piroskát ne lássa.

HATODIK ÉNEK.

Gazdagsággal való rakott sirt felbonta.

Ilosvai.

Piroska magára maradva, átkozza gyermekes makranczát. Mért nem utasította vissza Tart, s mért nem volt bizalma Toldihoz, a kiről most már tudja, hogy szereti, imádja őt?! Ha nem hallgat a bosszú szavára, most minden másként volna. Így pedig eljátszotta életét és boldogságát. Mikor férje estére hazajön, Piroska irtózva fordul el tőle; Tar pedig, bosszúra vágyva bár, nem mer szólni Tolditól féltében.

Miklós ezalatt hazaér szalontai várába, s rideg bánatban tölti napjait. Mi sem érdekli többé. A mibe tegnap kezdett, ma félbe hagyatja. Egyszer vára körül kezd rombolni, újítani, tervelni, másszor rengeteg erdeiben űzi a medvét, bölényt, farkast. Mikor ebbe is beleún, czimborákat csődít maga köré s borban, szerelemben gázol, éjeken át tivornyázva, dőzsölve.

Anyjához is elhat e csunya tivornyák híre. A jó öreg asszony eleinte nem akar hinni a hírnek, de végre befogat Benczével s átmegy Nagyfaluból Szalontára, hogy a dologról személyesen győződjék meg.

Vad czimborák közt bortól gőzölő fejjel dőzsöl

Miklós, a midőn az ifjú Bencze sugva jelenti neki, hogy a kapun apját s a nemzetes asszonyt látta befordulni. A lovag ijedten néz ki az ablakon s megpillantva öreg anyját, gyorsan kionson a hátulsó lépcsőn s Pejko háttára zökkenve, a messze világba fut el anyja elől.

Az anya belépve az ocsmány tivornyák szinhelyére, haragtól piruló arczczal, erős hangon űzi ki az orcátlan népet a várból s fiát nem lelvén, kitakaríttatja a szobákat, s a vár kulcsait a várnagy hite alá bízva, szomorún hajtat vissza Nagyfaluba.

Miklóst pedig bujdosni űzi a fiúi szemérem. Szive telve van önváddal s nagy lelki csömörrel. Végre bevetődik Budára. Lakába érve, a vargát elküldi Tar Lőrinczhez azon üzenettel, hogy holnap hajnal előtt jelenjen meg párbajra a Duna szigetében, különben az utczán veri agyon, eb módjára. Lőrincz a követet elutasítva, aczélinget és pánczélt véve magára, s nyakig fölfegyverkezve, remegve siet a palotába s a király elé borulva elmondja, hogy Toldi őt most halálra üldözi, mert annak idején esellel s erőszakkal rávette őt, hogy helyette víhasson meg Piroskáért. Most, hogy a lány Lőrincz neje lett, Toldi megbánta a dolgot s örült szerelemre gyuladt Piroska iránt. A király e vallomásra komoran így szól: «Se te lovag nem vagy ezután, se Toldi. Czímeredet a könyvből még ma kidobják, a Toldiét is. Elmehetsz. Rossz bőröd megóvtad!» Azzal parancsot ad a testőrkapitánynak, hogy Toldit, mint úti zshiványt fogassa el s nehéz vasra verve tömlöczbe vesse. Lőrincz pedig vigan jó le a várból, mint a ki nagy bajból szabadult, s hazafelé siet, a midőn egy sarok mellől Toldi fordul rá. Miklós nyakszirten ragadja a gyávat s esolnakhoz vonszolva, vele együtt átevez

a Duna szigetére. Ott leteszi foglyát egy tisztáson s felszólítja, hogy vívjanak meg: Tar egész fegyverzetben, Miklós csak egy szál karddal. Lőrincz látva, hogy nem menekülhet, elszánja magát s keményen harezol, míg végre Toldi átdöfi őt hóna alatt. Lőrincz szörnyet hal, Toldi pedig csónakján elmenekül. A szigeti apácák, a kik látták a viadalt, hirt adnak a Rozgonyi háznak.

A szolgálak hajóba helyezik urok holttestét s otthon a nagy tornáczen elhelyezik. Piroska meglátva férje tetemét, kétségbeesett sikoltással holtként rogy össze. Mire a két ravatal elkészült, Rozgonyi is megjött Kesziből. Zokogva borult leánya testére s a fájdalomtól megtébolyodott. Erővel szakították el a ravaltól, a két holttestet pedig sok kincsesel, drágasággal egyetemben koporsóba zárva, egy gellérthegyi kőszál üregébe helyezték el s óriási sziklát hengerítettek rá.

Még azon éjjel Hincz és Kuncz, két tolvaj lakatos, gaztervet eszelt ki, hogy a sirboltot feltörik s kirabolják. Éjjel odalopódzva, a zárat alkulescsal felnyitják, de a nagy kővel nem birnak. A mint így tanakodnak, súlyos láb dobogását hallják. Ijedve menekülnek az érkező Toldi elől, a ki bús látogatóra jött holt kedveséhez.

Vállait a szirtnek alája feszíté,
 „Az nagy bálvány követ el-felemelité”,
 S bemene. Benn függő kicsi lámpa égett,
 Melyet oda zártak lassu halál végett;
 Szomorú fényt hinte a két ravatalra,
 Hol jobbra feküdt Tar, szép hitvese balra;
 Toldi a koporsó fedelét fölvette
 S maga borult, nyögván, a holtra helyette.

«Itt vagy, *enyim* vagy hát, én egyetlen-egyem!
 Hűlt poraid közzé óh hadd elegyedjem!»
 Zokogá tört hangon, forró öleléssel,
 Áztatva szeméből nagy záporésszel:
 Karjába szorítá, szívét szive mellé,
 Eleven tűz lelkét ajkára lehellé,
 Szívta, melengette hosszú erős csókkal:
 S im — a halott felnéz, felriad ily szókkal:

«Hol vagyok én? ... Ki ez? ...» s mozdúla, felüle.
 Toldiban a vér is megaludt, meghűle;
 Hátrafelé döbbsent sirató helyéről,
 Bársony kalpaga is ledagadt fejről.
 De meg' azt gondolja: «hiszen ez csak álom!
 Nosza álmodjuk, hogy hamar el ne szálljon.»
 Lassan szedi züllött gondolatit össze:
 «Hátha nem is halt meg, el vala *rejtezve.*»

Piroska elébb néz — hordja körül szemét,
 Tapogatja elhalt, merevült tetemét,
 Motoz a terítőn, a koporsó leplén;
 Olykor egy-egy sóhaj könnyít vala keblén.
 Majd szeme a másik koporsón akad meg:
 Emlékezetében iszonyún virad meg;
 S vérehagyott arczczal mint halovány viasz
 Fordúl Toldi felé s kérdi megint: «Ki az?»

Toldi nem állhatja, odaomlik térdre,
 Csókolja ruháit, kezét, a hol érte,
 Szólítja galambnak, édesnek, övének,
 Síri virágjának, szíve szerelmének;

«Enyim vagy, enyim vagy, te ki másé voltál,
 Kit tőlem irigyelt az élet, az oltár,
 Most a halál keze, a feltámadásé,
 Ád vissza: enyim vagy! soha, soha másé!

«Jer velem! . . . elviszlek, angyalod, a mennybe,
 Örök új életre, boldog szerelembe!
 Maradj a világnak ezután is halva:
 Nekem élj egyedül, üdvem birodalma! . . . »
 De Piroska vissza-rezzene a szótul
 Hidegen borzadt, mint sziszegő kigyótul,
 Kezeit, mindkettőt, emelé tiltóra.
 S nagy háborodással iszonyodva szóla:

«Fuss tőlem örökre, gyilkosa férjemnek!
 Nevét te ne említsd bűnös szerelemnek;
 Vér van miközöttünk, a sír fenekén is:
 Átkozott légy Toldi — és az legyek én is! . . . »
 Elkábula Miklós e mennykő csapástól,
 Rohant ki vakon, mint hegy-rázuhanástól . . .
 S Piroska, miatta a nagy indulatnak,
 Ájúlva hanyatlék ismét le, halottnak.

Mire Toldi magához térve, hajnalra visszament a sirhoz, a sirboltot zárva lelte. Nem tudta mi történt, ki volt ott. Megfordult s eltűnt a rengetegben.

A dolog úgy történt, hogy a két rabló leskődve visszaosonván a sirhoz, már nem találta ott Toldit. A halott szeliden ott feküdt a koporsóban. Erre a két zsvány összeszedve minden drágaságot odébb állt, miután a sirboltot jól elzárták. Aztán gondosan

elrejtve a prédát, fellármázták a Rozgonyi házat s bejelentették, hogy ők látták, a midőn Toldi kirabolta a sirt. Rozgonyi rohant a sirhoz s a boltba belépve, lányát a koporsóban felülve találta. Az apa örömben magánkívül vitte haza visszanyert leányát.

A király pedig értesülve a dologról, a megyeispánokhoz parancsot küldött, hogy Toldit nyomozzák s élve-halva Budára hozzák. Telegdi Csanád pedig, az esztergomi érsek, átok alá vetette Toldit s mindazt, a ki házába fogadja. Nem vétkezik, sőt érdemre tesz szert, a ki megöli.

HETEDIK ÉNEK.

Vagyon Lajos király oly nagy készületben,
Sok erős vitézek vannak seregében.

Hosvai.

Durazzói Károly követe gyász hírű levelet hozott Lajosnak Nápolyból. A levél tudatja a királylyal, hogy öccsét orozva meggyilkolták az olaszok s önnön felesége is részes a dologban. Keserű fájdalommal veszi Lajos a hírt. A hadra hívó kardot vérbe mártva körülhordatja az országban s királyi levélben hagyja meg a rendeknek, hogy seregeikkel Jakab-napra Budára gyűljenek. A budai vérmezőn összegyűlt előhad vezéreül Hédervári Kontot nevezi ki. Átadja a zászlót, melyre öccse halál-képe van festve s elindítja őket Nápoly felé, maga pedig megvárja a derék-had begyűltét. Az anyakirályné ezalatt földig gyászruhában mindennap templomba megy, de lelkét a legyilkolt Zách Feliczián ártatlan lányának és negyedízig kiirtott rokonságának képe üldözi.

Ezalatt a nemesség is lassan felvonul csapataival a Rákos mezejére.

Most a kopasz róna Rákoson virágzik!
Most buborékot hány: sátortul nem látszik;
Most lobog a zászló ezerféle színben,
Rajlik a vidor nép, csillog-villog minden,

Messze a mezőnek fakó meze füstöl,
 Porfelleg kavarog, melyben a ló prüszköl,
 Egy út az egész táj: a csapatok gyűlnek,
 Mint haragos felhők, egymásba vegyűlnek.

Ott van a mi csillog, ott van a mi ékszer,
 Mit csak a szem láthat, s nem láthat elégszer ;
 Ott hányja virágát mindenik nemzetség :
 Kitesz a királyért a magyar nemesség :
 Maga, lova fényes : paripája kényes,
 Arábia szülte, vagy tatár vadménes ;
 Nem sok a gyalogszer, legtöbbje lovas had ;
 Kiféle ? miféle ? czímerén olvashadd.

De a vármegyékből szinte sok jó lánca
 Gyűle gyalogszerrel, hogy Nápolyt meglássa :
 Itt is ott is mozog, hullámlik egy csapat,
 Mint búzavetés ha szélben árad s apad.
 Ezek nem czímerrel, bokrodzó sisakkal,
 Jöttek suta fővel, egyszerű sipakkal,
 De azért kemény nép : szívök mind huszári,
 Nem tehetnek róla, ha gyalog kell járni.

Ti is feljövétek barna kunok, jászok,
 Szemes, ügyes, virgonez nyilvető ijjaszok,
 Vagy nehéz ostromban faltörő bakosok,
 Mikor öklelőznek a várdöntő kosok.
 Lajos e hadakkal maga tábort járát,
 Legelébb talpon van, legutólszor fárad,
 Futtatja egész nap, zavarja seregét,
 Porolván a puszta fakó köpönyegét.

Hej, micsoda roppant óriás madár ez!
 Széles szárnyaival csak a földön jár ez,
 Kiteríti néha, mint valami héja:
 Mérföldet kanyarít egyszeri karéja,
 Összecsapja megint, hegyesen, mint fecske,
 Úgy búvik előre hosszú vékony teste;
 Kanyarodik, szél vesz, ritkul, összeforrad:
 Mintha *egy* élő test vón' az egész sor had.

Mintha egy élő test: földön csúszó sárkány, ...
 Mintha bárány felleg ... sokszínű szivárvány ...
 Lendül a sok zászló maga-fogta szélben
 Majd egymás után, majd ezer is egyszerben.
 Sárga lován Lajos maga úgy cikázik,
 Mint mikor a gyermek tükörfényvel játszik;
 Futos a had előtt, mint egy futó csillag;
 Ragyogó sisakján nagy fekete tollak.

De izzó nap után, mikor a hév enyhül,
 A lovag is fáradt, meg a ló is renyhül:
 Vissza sátraikhoz, vidám lakomára
 Széled a poros nép, a lihegő pára.
 Füst koronát tesz fel valamennyi sátor,
 Majd egy-egy tűzfény is, a sötétben, bátor; —
 Kuncsorgó juhász nép, támogatva botját,
 Messzűnнен irigylí ezek állapotját.

NYOLCZADIK ÉNEK.

Klastromban Gárgyántól barátruhát véve.

Ilosvai.

Az öreg Toldiné kétségbeesve hallja fia bujdosását, s a fejére kimondott szörnyű átkot. Azóta se éjjele, se nappala. Végre elhatározza, hogy fölkeresi az anyakirálynét s megkéri, legyen szószólója a királynál. Legbeesesebb drágaságait szedi össze, hogy ajándékuul rakja le a királyné lábaihoz. Unokájával s a két Benczével kocsira ül s Budára hajtat, a hova már Erzsébet is lejött a király távoztával. Toldiné a királyné lábaihoz borul s úgy könyörög fiáért. De a királyné ridegen elutasítja ajándékaival együtt s kegyetlenül szemébe vágja e szavakat: «Én is gyászolom a fiamat. Ha ez az ártatlan elpusztult, mért ne lakoljon a te bűnös fiad? Az enyimmél a te fiad se kárabb.» Lángba borult erre Toldiné arca s roskadó léptekkel távozik. Nagy nehezen hazaérve, azt mondja Anikónak: «Szívtelen asszony Erzsébet! De a király jámbor és kegyelmes. Fel fogom őt keresni táborában. Csatlakozom a zarándokokhoz, a kik a nagy bucsúra mennek Rómába, melyet Kelemen pápa hirdetett.» Anikó nyakába borul nagyanyjának s könyörög, hogy gyöngye öreg létére ne tegye magát tönkre e hosszú úton. Inkább ő megy el Benczével s fölkeresi a királyt. Nagyanyja sokáig

hallani sem akart erről, de végre nagy nehezen beleegyezik. Áldással, tanácssal és költséggel bőven ellátja unokáját, a ki Bencze kíséretében feljött Budára, hogy a zarándok csapathoz csatlakozzék. Itt aztán beosonnak a kis házba, a hol Anikó lovagöltözetet vesz fel, Bencze pedig mint fegyvernöke kíséri s úgy indulnak a hosszú útra.

Rozgonyi azonban nem soká örült föltámadt leányának. A haláljegy bús arczára volt írva. Szívének egyetlen ohajtása volt a Margit-szigeti apácák közé lépni. A királyné dicsérte elhatározását s megígérte neki, hogy az elhúnyt fejedelemnő helyett idővel őt teszi a szerzet élére. Csakhamar fölvette a fátyolt. Barátnője Örzse gyakran kijárt hozzá s maga is a kolostorba kívánt lépni, mert tudta, hogy Lajos hazatérve feleséget hoz magával. Piroska minden módon lebeszélni igyekezett őt s midőn Erzsébet szintén helyeselte Örzse elhatározását, legalább a belépés elhalasztására törekedett.

Toldi pedig ezalatt a Vértesen és Bakonyban bujdosott. Nem akart gyáván a halálba menekülni, de gonosztévőként se bitóra kerülni. Önként, szabad indulattal kívánt szerelmeért vezekelni, nem pedig a törvény előtt, gyalázattal. A Bakony egyik ormán monostort talált. Bezörgetett s a gárgyán elé vezette magát. Nagy hűnösnek vallotta magát s vezekelni akart. A gárgyán azt felelte: «A megtérő szándék kedves is'en előtt. Befogadlak s egy imént kimúlt szolgálk helyett te léssz a *Fráter Mikola*. Sárban és gyalázatban fogsz fetrengni, míg szived igaz alázatban megtörik.» Miklós fejet hajtott s lehánnya vitézi ruháját, felvette a durva szőresuhát. Kötelessége lőn udvart söpörni s fát és vizet hordani a konyhára. A hős alávetette magát. A barátok

elálmétkodtak erején. Nevetve jegyezték meg: «De rekabb legény ez, mint frater Mikola!» De midőn Toldi megtudta, hogy a frater Mikola a barátok vízholdó szamara volt, dühében első gondolata volt, leütni a gárgyánt, a többit agyonverni s széthányni az egész házat. De aztán megbírálta magát nagy nehezen: hadd érje ez a megpróbáltatás is! Napot munkában, éjet imádságban töltött: alig volt már ereje. — Egy napon az erdőn nagy meglepetésére. Pejktót pillantotta meg, a mint szomorú szemekkel nézte gazdáját. «Te is vezekelni jöttél gazdáddal, okos állat?» szólt keserűen. «Jer hát, oszd meg velem a gyalázatot. Hozd fel a kondért s a tüzelő fát a hegyre.» A barátok azonban nem soká röhögtek a frater furcsa szerenéséjén, mert nemsokára egyszer csak eltűnt lovastul. Ugyanis egy reggel egy odaérkező papi személy kiszegezte a kapura a primásnak Toldira vonatkozó átkát. A barátok elrémültek, nem azért, hogy tán az átok kárt tenne bennök, hanem hogy esúful bántak a nagy hössel.

Ezalatt Anikó és az ifjú Bence már Velenceze körül jártak. Egy szép ligetes rónán haladva, megpihentek a bokrok árnyában. Anikó elszunnyadt, Bence pedig mellette őrt állván a bokron túl Toldi nevét hallotta említeni. A két sirrabló gazember, Hincz és Kuncz, osztoztak ott a prédán. Osztozás közben összevesztek. «Én raboltam ki a Rozgonyi sirboltját, kiáltott Kuncz; te csak őrt álltál, vajjon nem jön-e vissza Toldi.» Erre Hincz a zarándok bottal leütötte Kunczot s tovább akart menni, de Bence megragadta s társához kötözve erősen, a felszerkenő Anikának örömmel jelentette, hogy megtalálta a sirrablókat. Föl is akarta őket legott a fára kötni s a kinesen Anikóval megosztolni, de Anikó

előtt csak bátyja becsülete lebegett s azért a két czinkost bevitték Velenczébe a dózséhoz, a kinek Anikó előadta a dolgot. A dózse vasra verette s kivallatta a rablókat s aztán, hogy Lajosnak kedveskedjék, fegyver alatt szoros őrizettel Nápolyba indította őket egy udvari követtel, a kihez Anikó és Bencze is csatlakoztak Igy értek bátorsággal Nápolyba, a hol Lajos a derékhaddal már utólérte Kont előhadát. A nápolyi határban kibontották a nagy fekete zászlót s egy hegedős a sereg haragjának buzdítására a következő éneket szerzette:

«Mit kötögetsz? mit fonsz selyem-arany szállal

Én szép feleségem, Johanna királyné?»

«Neked, uram, látod, hímezék palástot

Koronázó napra: zsinórt verek arra.»

Mosolyog az asszony, de csak szeme, szája. —

«Endre fiam, félek: gonosz itt a lélek.»

Gyanús szeretet az, soha se' visz jóra:

Nápolyba, vitézek! bosszúra, bosszúra!

«Fiam édes, Endrém! nincs e dolog rendén:

Jer vissza hazádba' szép Magyarországba.»

«Nem, anyám: meghalnék szívem kiszakadna;

Szeret is Johanna mint a maga lelkét:

Hímezte palástom selyem-arany szállal,

Rá mentekötőt is gyenge tíz ujjával.»

Hímes szeretet az, soha se' visz jóra:

Nápolyba, magyarok! bosszúra, bosszúra!

Búcsút veve anyja, Erzsébet királyné:

«Ime, az ujjodra köves arany gyűrű,

Felvonom azt mindjár': s méreg, aczél nem jár:

Ősz remete adta, pápa megáldotta.» —

— «Lakol is hát nékem, asszony-feleségem,
Mind, ki az udvarnál gonosz ellenségem!»
Bolond bátorság az, soha se visz jóra:
Nápolyba, vitézek! bosszúra, bosszúra!»

Kulesos Averszához, daliás nagy garral,
Az egész udvarral, megy Endre vadászni.
Fogadá ott sokszor éjjeli szállásra,
Lakoma-, hálásra egy régi kolostor.
«Édes uram, most is ott legyen a *háló.*»
Veti az! Endrének a sok lesben álló.
Rettenetes éj ez, sohse' virrad jóra:
Nápolyba, magyarok! bosszúra, bosszúra!

Meghitt kamarása szólítja ki Endrét
Éjjeli órában, felesége mellől;
Nosza csak rátámad kívül a zshivány had,
Megfojtani kézzel, máskép sohse' vész el.
Lehánya magáról gyilkosait karja,
S hogy nyitni akarja, nem nyílik az alvó.
Áruló szeretet sohase visz jóra:
Nápolyba, vitézek! bosszúra, bosszúra!

Másnap egész udvar régi kolostorból
Vigan haza fordul palotás Nápolyba:
Szép Endre királyfit holtan, temetetlen
Leli majd a kertben a ki elébb rányit:
Szorítva nyakára egy drága zsinór van
Zöld selyem fonálból, fényes arany szálból.
Gyilkos szeretet volt, búra vive, búra:
Nápolyba, magyarok! vérbeli bosszúra! —

Akvila vár kapitánya Lalli meghódol Lajosnak. De Durazzói Károly nagy haddal jön Kont elé; Kont azonban rövid harc után szétveri a szedett-vedett népet, mire Károly mást gondolva, levelet ír Lajosnak, melyben álnok, hizelgő szavakkal tudatja, hogy ő csak szinből tart Johannával, de valójában Lajos részén van, s azért eresztette haza seregét az első összecsapás után. Hűségének tanuja az is, hogy Endre gyilkosait kínok közt végeztette ki. De Lajos már megtudott mindent a részére pártolt olasz főuraktól. Megtudta, hogy a mint Johanna Taránti Lajoshoz ment nőül, Károly Johanna hugát s Lajos jegyesét, Máriát, elcsábította s nőül vette, mire Johanna és férje hűsége zálogául neki adták a kalábriai herczegséget. A gyilkos bűn eszközeit se azért végeztette ki Károly, hogy Endréért boszút álljon, hanem azért, hogy ne vallhassanak rá és társaira, a bűnszerzőkre. Johanna is írt Lajosnak hizelegve, könyörögve, Endre iránti szerelmét hazudozva, de Lajos így válaszolt neki: «Szemtelen életed, bitor országlásod férjhez szaladásod: tanúi bűnödnek. De tudd meg, hogy él a boszuálló Isten s én leszek a karja.»

Ezalatt Anikó és Bencze a dözse követjével Lajoshoz értek. A rabokat a király maga elé parancsolta s ezek kivallották esküvel is, hogy meglopták a sírt s a bűnt Toldira fogták. A király mindkettőt felakasztatta, Anikót pedig, ki György fiának adta ki magát s arra kérte Lajost, hogy engedje őt seregével hadakozni, kegyesen fogadta, de titokban rá bízta Kontra, hogy legyen gondja a hős család ez utolsó gyenge csemetéjére.

Toldi pedig a rajta maradt kámzsában a Bakony-

ból éjszak felé tart. A Vág mentén nagy csapat vezeklőre akad, a kik a világ végét hirdetve, böjtölve, önkinzások közt haladnak: éjszakra a Jablunka szoroson át. Toldi közéjük áll s vérig ostorozza magát, vezekelve szerelme átkozott voltaért.

KILENCZEDIK ÉNEK.

Rettenes haddal ezentől induljunk.

Ilsvai.

Míg Lajos Akvilában mulat, Kont a vitéz nyitrai püspökkel, Miklóssal Szulmóna várát veszi be vitézi harc után. Ezalatt Durazzói Károly Lajos ellen lázítja egész Apuliát, s átmenve az Abruzzókon, a parti erős várakat bátorítja, izgatja Lajos ellen. Mindezt Lajosnak kémei hírül hozták. Lajos pedig hadi tanácsot tartva, elhatározza, hogy egyenesen Nápoly ellen megy s Laczfó István vajda tanácsára a Voltornóig az egész had együtt halad; ott Giléti nádor seregével dél felé elválnak, hogy Károlyt üldözze, a többi sereg pedig együtt száll keletre. Midőn a király útjában pihenőt tart, Cola Rienzit, Róma kegyelt tribunját hozzák fogolyként eléje a német zsoldosvezér, Werner, emberei. Az olasz urak azt tanácsolják Lajosnak, adja ki a híres foglyot a pápának, de a király sátorába vezeti őt s másnap István vajda felelőssége mellett szabadon bocsátja.

Midőn Toldi beállt az ostorozó hadba, kötelességévé tették, hogy gyónjon meg valamelyik társának. Miklós eleinte szabadodott, de végre kiválasztott egy nemes arcú, nyájas, kék szemü ifjút, a ki rokonszenvét megnyerte s a ki nem illett sehogy e gyü-

levész hadba. Az ifjú olaszos öltözetet viselt s oldalán hordta kobzát. A mint félre szólítja őt s cseh nyelven kezdi tördelni a gyónást, az ifjú magyarul szólal meg s Szeredai néven mutatja be magát a bajnoknak. Megörülnek egymásnak s kölcsönösen meggyónják egymás multját. A kobzos elmondja, hogy a Zách családból származik, a melyet három ivadékon át irtottak. Ez az eredet az ő egyedüli bűne, ezért bujdosik hontalanul a világon. Miklós is elmondja szerelme bús történetét, s midőn a kobzos megvigasztalja őt, visszatérnek a szent táborba, a mely most estére letanyázott s dőzsölni kezd. Nappal alamizsnát gyűjtenek, este tivornyáznak s trágár nyelven, részegen gajdolnak. E szemtelen és ocsmány viselkedésre Toldit elfutja a méreg s karikás ostorával szétveri őket. «Üti őket hátba, szembe, hason, képen; döfi vas öklével, rugja tova lábbal; verdesi egymáshoz.» A kobzosnak eláll szeme-szája e látványra. A mint Toldi szétverte a csordát, esodálkozva kérdi, vajjon nem ő-e az a Cola Toldi, a kit a vásárokon ponyván mutatnak s a ki malomkövekkel hajigál. Erre Toldi komolyan azt válaszolja, hogy ne kérdje tőle nevét, hanem hívja őt a barátok gúnynevén *Fráter Mikolának*. Azzal tovább vándoroltak Csehország felé.

Egy napon, a mint az Éger vize mellett ballagnak, a nagy iszapban és sárban hintót látnak elrekedni. Nagy uri kíséret követi a kocsit. Négy kocsis és tiz csatlós hasztalanul próbálja a hintót megmozdítani. Végre elhatározzák, hogy a faluból hoznak vagy húsz ökröt segítségül. Toldi nem állbatja tovább, odasiét s először a rudnál fogva próbálja kihúzni a kocsit. De mivel a sár igen sűrű volt s Toldi félt, hogy összetörik az egész alkotmány, a koci alá bujt,

fölnyilalja háttal, s kiteszi a partra. A kocsiban ülő Károly császár álmélkodva jegyzi meg, hogy ily erőt csak egyet tud a világon: Toldit, a ki a rablóktól kisöpörte országát. Midőn a szőresuhástól megtudja, hogy ő maga az a hős, a császár a lovag minden szabódása ellenére magával viszi udvarába a kobzossal együtt. Másnap reggel megújultan ébredt fel Toldi tiszta szobában, tiszta ágyban s a császár-adta lovagöltözetet magára vevén, kürtszóra az udvarra ment, hogy a császárral vadászni induljon. Szinte fölocsudott régi lovag kedve, a midőn fényes harczias menetben déleczeg paripán ügetett. Vadászat közben megmutatta a császárnak, hogyan fogják a magyar alföldön a szarvast. Ostorát sugárra eresztve s hurokba esattantva, a szarvas nyakába vetette s az állatot földre rántotta. Három napig folyt a vadászat, de a harmadiknak estéjén elesített lelkiismerete föltámad s a kobzossal együtt elhatározzák, hogy tovább bujdokolnak. Reggel esuhát öltve bucsura jelentkezik a császárnál, a ki sajnálattal bár, de végre elbocsátja, lovat, gunyát és pénzt ajándékozva neki. A mint kiérnek az erdőhöz, egyszerre előtte terem hűséges tátos lova, a Pejko. Örömmel pattan hátára a lovag, a másikat a kobzosnak adván, s elindulnak Olaszország felé, hogy Lajos hadjáratában nekik is részük legyen. Tán úgy fordul, hogy még becsülettel térhetnek vissza régi honukba.

TIZEDIK ÉNEK.

Ott az város kívül táborát futtatá.

Uosvai.

A magyar tábor átkelt az Apenninek gerinczén. A haditerv szerint itt kettészakadt a sereg: az egyik Giléti nádor vezérlete alatt az apuliai síkság felé tartott, míg a király a kelet felé vonuló sereget vezette. Pár nap múlva a nádor jelenti urának, hogy a városok egymásután meghódoltak s hogy Fondi gróf segítségével Capuát is bevették. Maga Taránti Lajos kénytelen volt menekülni. A nádor most Aversza falait kerülgeti, a mely fölötte erős hely s vitéz kapitánya van, Jakab.

Ezalatt Durazzói Károly titokban a már meghódolt városokat bujtatja föl Lajos ellen. Így szakad el Lucera, Foggia, Canosa. Lajos megtudja ez árnykodásokat s még jobban felbőszül a ravasz herczeg ellen. Először is a Károly által fellovált Lucera ellen megy. A város atyái ijedten hódolnak újra Lajos előtt, de a fellegvár háromszáz emberre menő őrségével makacsul ellentáll. Lajos az esdő városnak megkegyelmez, sarcot vet rá s a vár alatt tábort ütve megpihenteti seregét s vidám lakomákon erősíti, mit a fellegvár őrsége nyugodtan néz a falakról.

Nem vala e kis vár fönt a fellegekben,
Csak a város mellett, külön, egy öt-szegben,
Nincs árka, fala sem roppant nagy erősség :
De lovas tábortól nem félti ez őrség ;

Most, látva naponkint, odalenn hogy' élnek,
Elbízta magát, hogy nyoma sincs veszélynek,
Odalenn mulatság, étel-ital járja,
S könnyü hadijáték kezdi, avagy zárja.

De Lajos szemét már e kis erősségen
A nápolyi zászló szúrja vala régen,
S mond egy nap ebédnél : «Csak az olaszoknak higgy ! . . .
Fiúk, ez a kis vár, úgy-e, nekünk *bakkfitty* ? —

Nosza, játszsztatok ma egyet ilyet, Dénes !»
Szólt vajda' fiához — «futni a hely téres,
Sugd meg Szécsinek és többi czimborádnak ;
Ezek a taljánok olyat úgyse' láttak.»

Hamar az ifjúság színe néhány százig
Össze is verődött, és «bakkfittyet» játszik,
Csak könnyü ruhában (így szabadon nyargal),
De az öv mellé szúrt rövid éles karddal.

Ritka, hosszú sorban kiki helyre lépe,
Azután más-más sor utána, elébe,
S mikor így fennálltak mint egy laza négyszeg,
Várták a jeladást az ifju vitézek.

Kürtjelre a sorok elseje megindul
Futni, a hogy telik hősi rugós intul,
Kőhajításnyira egyszerre megállnak
S térdre feszült kézzel «bakhátat» csinálnak.

Ezt a követő sor, mintegy ugrógátúl
 — Mint lóra ki pattan a csipején, hátúl —
 Vállra vetett kézzel szöki át futtában,
 S kürtszóra megállnak kiesi távolságban.

Majd a harmadik sor, negyedik is így tett,
 Az előtte hajlót átszökdösi mindet,
 Valamíg álló sor marad egy is hátra :
 Most futni jön a sor az *első* bakhátra.

Így, mintha sok ember szénarendet forgat,
 Vagy szaladó felhő árnyékot borongat,
 Vagy hullámra ha kél tengeren új hullám :
 Váltja sor a sort, mind meszebbre nyomulván.

El-fele a vártól volt e futás hossza,
 De most jeladásra fordul neki vissza,
 Összedugott kézzel a falakon nézik
 S nevetik Lajosnak ugránci vitézit,

Sor sor után hogy' jő falaik tövébe,
 Hova már le sem lát a Taránti népe,
 S nem látja, mi a czél (madarat sípszóval):
 Bevenni a várat *emberi* hágszóval.

Rögtön az első sor, hogy a falig ére,
 Bakháttal, a karját feszíti kövére,
 Ugrik a másik sor, vállaira ennek,
 Hogy lépcsője legyen, kik utána mennek :

Így rendre, a míg a felyülállók karja
 Testök' egy ugrással vetheti a falra ;
 Lett odafönn bezzeg zavar és ijedség :
 Most veszik észre, hogy nem tréfa, nevetség.

Kardjok — de ha volna! . . . ezeké már villog,
 Megettök az új sor szeme is már csillog;
 <Fegyverre!> kiáltják s kiki szalad érte;
 Ez alatt a párkányt más-más sor elérte.

Lenn tárogató, kürt, síp, dob zaja roppan,
 Hozza Lajos népét hadi zárt sorokban,
 Fenn a falon állók szaaporodnak egyre,
 Hogy az őrségből már *egy* ha esik egyre.

Körülnézi magát Laczfi fia Dénes,
 Látja, hogy a sok szem ragyog, a kard éles:
 Nosza, míg az ellen rakásra verődik,
 Kaput elfoglalni, tární ki faltőig.

Úgy is lett; mire a várbeliek jöttek,
 Harczolni hiába, későn erőlködtek,
 Mert a kapu csak rés, melynek üregébe
 Ezerenkint tódul már a halál képe.

Ottan kegyelemre magukat megadták,
 Leborulván arczra mind az istenadták;
 Lajos a fegyvert — mit tőlük elszedette,
 S enniök adatván, szélnek eresztette.

Ezalatt a város kifizetvén sarczát,
 Másnap az egész had megnyomta piarczát,
 Hogy rajta keresztül indulva keletnek,
 Új tárgyat, új szárnyat adjon ez éneknek.

Foggia ezután megadja magát, de Canóza bátor kapitánya, Rájmond, makacsul ellentáll. Lajost ez a nem várt akadály nagyon boszantja s nehogy Durazzoit és Tarántit elszalassza, Laczfi vajdát a sereg felével a tengerparti városok meghódítására küldi ki, ő maga pedig Canózát veszi ostrom alá. Míg Canóza nehéz megvívása tart, azalatt követ érkezik Laczfától,

a ki jelenti, hogy a vajda Barlettát bevette egy esodás barát segítségével, a ki pejparipán, karikás ostorát zugatva, egyszerre ott termett s maga az ellenség egész dandárait megfutamította; aztán az ütközet megnyertével hirtelen, mint jött, eltűnt. Lajos gondolt valamit e csudára, de nem szólt semmit róla.

E közben Lajoshoz kémet vezetnek, a ki régi magyar dalt verve kobzán, közeledett a magyar sereghez. A kobzos a király lábához esik, s kéri, vegye be őt seregébe, mert ő igaz és hű magyar s a hazáért *kém* is lesz, ha kell. A királynak megtetszik az ifjú nyílt képe s befogadja őt. Negyednapra a király döntő ostromot rendel el s a fiatal hősök legjavát kiválasztja, hogy velök együtt kora hajnalban ostromhágcsókon megmászssa a falakat. E hírre a kobzos eltűnik. De a midőn Lajos maga készül megmászni az első hágesót, megpillantja a kobzost s vele egy csuklyás barátot. A király jól megnézi a barátot s oda kiált neki: «Jer utánam, barát!» A mint fölfelé haladnak, a várbeliek követ hengerítnek a hágesóra. A kő egyik csucsa lesodorja a királyt, a ki lezuhan az iszapos árokba. Abban a pillanatban utána ugrik a barát, fölkapja ölébe, a lehulló kövek ellen pajzsával védi s a lebocsátott létrán szerencsésen felhossa az ájult királyt. Aztán mint jött, újra eltűnik. Lajos ugyan magához tér, de az ostrom abban marad. Rájmond még néhányszor merészen kicsap a várból, de Laczfi seregének érkeztére meghódol.

Toldi pedig, a ki a harc színhelyére megérkezvén társával, először Barlettánál mutatta ki erejét, azután a kobzos hiradására megmentette a királyt, keserűen tér meg kunyhójába, a melyet a tábortól

nem messze készített magának s panasolja társának : «Megismert Lajos, de azért nem akar ismerni».

Míg a királyt az esés- és közuzás-okozta sebe ágyához köti, azalatt Laczfi vajda Melfi várát ostromolja. Míg a várőrséget naponkénti ostromban elfoglalja, azalatt földalatti aknát furat a vár alá. A midőn az akna készen van, kettős támadást intéznek a vár ellen. A földfeletti ostromot az időközben felgyógyult király vezeti, az iszonyú aknaharczot odalént Laczfi intézi. A hágesón felfelé igyekvő magyarokra az őrség ólmot, nyilat, követ szór s hosszú csapófával próbálja a létrákat feldönteni. Egy helyen, hol a védők kevesebben állnak, a kobzost látja a király egy hágesón néhányad magával fölfelé hatolni. Már-már eléri keze a párkányt, a midőn az őr észreveszi, nagyot ordít s követ hengerít a hágesóra. A kobzos a kő elől bátor, ügyes észszel aláfordul s a létra fogát alulról kapja meg. Mire a kő legurult, már visszarúgta magát a lépcsőre s egyszerre ott áll egyedül a falon — egy perczre. A másik pillanatban száz fegyver rohan feléje. Erre a kobzos megint a hágesó aljára veti magát s úgy szalad merészen lefelé. De ezáltal az őrséget maga ellen csalván, a másik oldalon Ivánka és Szécsi a nemes ifjakkal feljutnak a falra az utánok sűrűn tóduló vasas néppel s a fali küzdelmet győztesen bevégezik, mialatt a Laczfiak erős és véres dulakodás után a földalatti aknán törnek a várba. Így az őrség látva a két szörnyű folyamat fönt és lent, megadja magát s életéért könyörög.

Ezalatt Rozgonyi Piroska csendes magányában napról-napra hervad. Leszámol az étellel s nyugodtan várja halálát.

Érzi közel végét, már kész is az útra ;
 Vissza, derült arczezal, néz a rövid múltra,
 Meggyónta világi bűneit . . . szerelmét :
 Maga Csanád érsek vette le a terhét.

Egy gyötri csupán még: ama *síri* átok,
 — Bárha ezért Csanád szintén megbocsátott, —
 S mond Örzsinek (a ki gyakori mellette,
 Mert csakis a fátyolt hogy még föl nem vette) :

«Oh, Örzse, galambom ! a kezem oly gyenge :
 Irnál egy levelet, édes, a nevembe',
 Hogy Toldit a törvény ártatlanul üldi ; —
 Királynak az érsek, igérte, elküldi.»

Örzi egy asztalkát odatolt az ágyhoz,
 Tollat, íróeszközt . . . olyan új hártyát hoz,
 Mely nem is állatbőr, hanem úgy csinálják : —
 Bizalommal ekkép szólítja királyát :

«Felségedet, (úgymond,) terhére ne váljon,
 Üdvözlöm utószor, a halálos ágyon,
 Mert szívem egy átok, — kései vád nyomja,
 Nem mehetek azzal örök nyugalomra.

Toldi vitéz, hallom, oda bújdosik most,
 Üldözi törvény, mint fosztogatót, gyilkost,
 Üldözi az egyház rettenetes átka,
 Hogy engem kirabolt, férjemet levágta.

«Mi esett közöttünk a temető-boltban :
 Isten előtt — kihez indulok — meggyóntam
 Fő lelki-atyámnak Telegdi Csanádnak ; —
 Ninesen ahoz többé köze a világnak.

De, hogy őt nem hozta oda rabló szándék,
 Azt tudom, azt vallom, — hitet is ajánlnék,
 Eskü-tanúságot (de tilos) a mellett,
 Lenne bár utolsó ajkamon e szellet.

«Hogy esett a rablás? nem tudom azontul;
 Elaléltam ismét erős fájdalomtul,
 (Úgy kell lenni) mikor Toldit *elátkoztam*,
 Mert gonosztevőül én is őt okoztam.

Oh, ne érje utól, ne soha, ez átok!
 Visszavonom, s mindent neki megbocsátok:
 Nem tette orúl, mint gyilkos, utonálló,
 Bajt-víva tevő, mint *nő* bosszúját álló.

«Későre tudám meg, hogy titkon a fűzek
 Rejtekeiből nézték idevaló szűzek,
 Toldi hogyan vívott sok ideig Tarral,
 Ez egész fegyverben, amaz egy szál karddal:
 De tanúnak őket senki be nem híván,
 (Fogadásuk tiltja, mit az ily pör kíván):
 Mostanig ezt őrzék hallgatva magokban,
 Nem érhető érőt szavuk e dologban.

«Esedezem hát — ki földi képe Annak,
 Ki kegyelem-forrás — Felséges uramnak:
 Kegyelemből Toldi lovagot feloldja,
 Ne legyen hős kardján alacsony bűn foltja.
 Érsek is az átkot leveszi, igéri;
 Felséged' is árva szolgálója kéri,
 Nyúlak szigetében, hol apácza (most a
 Fejedelem-asszony) Rozgonyi Piroska.»

Levelet ily rendben a királynak szerze,
S kérte, mikor meglett, olvassa el Örzse:

«Jól van; de utána még valamit toldok,
Írjad, — nem vihetem sirba ezt a dolgot:

«Itt, a hol a szívek hallgatva megtörnek,
Egy deli, vidor szűz — ugyan, inkább gyermek —
Készül kezeimből venni örök fátyolt;
Nem, mert a világnak meghalt s ide vágyott . . . .»

«Nem irom! . . .» ugrott fel s kaczagott fel Örzse,
Zokogásba együtt s könyekre kitorve,
S kiszaladt, orcáját kézzel betakarta,
Nincs azután szép szó, a mi vegyen rajta.

Piroska tehát a levelet bevégzi,
Lezárja viasszal, vánkos alá teszi,
Hogy, ha Csanád érsek a királyasszonynyal
Átjö, odalopja, — elküldi bizonynyal.

Reszketve kipótlá:» . . . . nem, mert ide vágyott,
Hanem mert közel volt, udvari leány ott,
Hol, a ki lehetne szívének az írja
Az nem lehet. Oh jaj! a kezem nem birja . . . .»

Csakugyan, az érsek jöve nap estével,
Átveszi, felküldi ország levelével,
Maga sem sajnálta egy rövid irását,
Benne az apácák tanuvallomását.

Hogy e szerint Toldi nem orozva ölvén,
Hanem viadalban, mint lovagi törvény;
Sír-fosztogatásnak is elesvén vádja,
Mint a hazaküldött levelekből látja:

Érsek az egyháznak feloldja nagy átkát,
Vissza neki adja lelki szabadságát;
Kegyelmet a legfőbb világi birája
Adjon — ő is kéri — : Felséges királya.

TIZENEGYEDIK ÉNEK.

Igy állá bosszúját meg . . .

Ilosvai.

Lajos király megtudja kémeitől, hogy Trója városában, mely Laczfinak megadta magát s adóját megküldte, Durazzói Károly is bent volt. Laczfi ezt nem is sejtette, mert a város alól, hallván ura esetét, rögtön ennek segítségére sietett. Lajos lelkét, mely zord bosszúra szomjazott, e hír gyanúval tölti el s a vajdára komolyan neheztel, mert úgy véli, Laczfi szándékosan engedte Durazzóit menekülni. A kémek azt is jelentik, hogy Károly a Lajos zsoldjában állott Wernert, kit a király rablásért Melfi alól elűzött, felfogadta s vele együtt Aversza felé tart.

A várak vivása tovább tart. Conturszi város előtt a Szele folyó partján lovagol egy izben a király, vizsgálva a vidéket, a midőn egy kunyhóból kilépni látja a kobzost, a ki oly vitézül viselkedett Melfi alatt. Az ifju a mezőn legelő két lovat itatni viszi a folyóhoz. A király átkiált hozzá: «Ugrass a vízbe! Akarom látni, át lehet-e itt kelni uszva a sereggel?» A kobzos a vízbe ugrat lovával, de az ár elkapja. Erre a király utána siet a vízbe holdas arany pejjén, megkapja a fuldoklót hajánál, de már ő is

lemerülne, ha Pejko, a derék tátos ló, oda nem sietne urának urához s oda nem tartaná sörényét s ki nem hozná szerencsésen a partra. A király fölkap lovára és segítségért siet, de mire visszajő, már nem leli az ájult kobzost a parton, mert ezt azalatt Toldi már magával vitte.

Ezalatt Giléti nádor Averszából követet küld a királyhoz s jelenti, hogy Aversza parancsnoka, a vitéz Jakab, visszaverte őket és segítség nélkül nem boldogul. Laczfi rögtön indulna seregével, de Lajos leküldi őt az eredeti terv szerint a tengerparti városok ostromára s ő maga elhatározza, hogy másnap háromszáz válogatott vitézzel a nádor segítségére siet. Laczfi le akarja őt e vakmerő tervről beszélni, hogy ellenséges földön ily kis csapattal vonuljon keresztül, de Lajos haragosan torkolja le a vajdát, a ki ebből látja, hogy a király gyanakszik rá. Nehéz szívvel válogatja ki Lajos számára a háromszázat, de titokban öcseit és fiát Dénest utána küldi erős csapattal a távozó királynak. Werner zsoldosai megtudván a kémkedő kobzostól a király tervét, el akarják útjában fogni Lajost. De a kobzos hírül adja a dolgot Toldinak, a ki a Laczfiak csapatához csatlakozik s ezekkel együtt siet a zsoldosok szétverésére. A völgyben elérik őket s erre Toldi karikásával tömegbe tereli a zsoldos hadat s a Laczfiak csapata kötözve viszi a magyar táborba valamennyit, a hol nevetés és taps közt fogadják a «királyfogókat». — Lajos azonban mind erről nem tud semmit s szerencsésen elér Aversza alá. Ott a csüggedt sereghez buzdító és korholó beszédet intézve, újra fölkelti benne a harczkedvet s ostromra vezeti.

Anikót, — a ki a Gilétivel együtt harcoló Kont seregében volt (mert rábízta a király) — elragadja

a harcúvágy s Benczével együtt az ütközetbe siet. De lova megvadul s elragadja. Anikó ájultan hajlik le nyergéből. Ekkor jön vele szembe a kobzos, a kit Toldi küldött ide kémkedni. Látva az álélt lovagot, a vad ló után ugratja lovát s megállítja, Anikót pedig leemeli. De midőn sisakját lecsatolja, női hosszú haj omlik ki alóla s azon pillanattban a holtak vélt leány is felnyitja szemét. Ijedten nyujtja erszényét a rablónak vélt idegen felé, de ez megnyugtatta őt s tudatja vele, hogy ő is magyar. «Ha magyar vagy, ugymond a lány, akkor lovag is vagy s fogadd meg, hogy nem jársz utánam s nem tudakolsz». A kobzos fájó szívvel adja szavát s elválnak. Hazaérve már ott találta Anikó az utána kesergő Benczét, a kivel az történt, hogy a csatamezőn egy holtat akart kizsebelni, de ez úgy ütötte őt kardjával föbe, hogy azt hitte, szörnyet hal. Hogy ez nem bizonyult valóznak, most bevallja Anikónak.

A király vezette első ostrom fényesen sikerült. Lajos maga hősi párbajt vívott a vitéz Jakabbal s hosszú küzdelem után egy heves szurással leterítette. A körülálló lovagok már a kegyelemdőfést akarták megadni a sebesült vezérnek, de Lajos visszatartotta őket. Bizonyára be is vette volna a király ekkor Averszát, ha Jakab mély árokkal és magas gáttal körül nem vette volna a várat, melyen ló nem mehet át. Így hát Lajos visszakürtölteti hadait s elhatározza, hogy most már rendes ostromzár alá veszi Averszát s mivel a bekerítésre az itt levő sereg nem elegendő, üzen Laczfának, hogy jöjjön haladéktalanul segítségére.

Laczi ezalatt Szalernót sikeresen ostromolta s a vár megvívása csak rövid idő kérdése volt, a mi-

dön ura parancsát veszi. Elfogadja a vár kapitánya ajánlatát, ki ezer aranyért felajánlotta a várat és siet Aversza felé. Szomma vár előtt elhaladván, a várbeliek követ és nyilat merészkednek a nyakukba szórni. Nem tűrheti ezt Laczfi Dénes, leugrik lováról, egy hosszú német zsoldos vállára szökken s baljával megragadva a várfal eresztét, jobbában kardjával a rárohanóktól megtisztítja a tért, hogy aztán hős ifju inának acél rugásával fölvetesse magát a falra. Ott hamar oly szérüt nyes kardja, hogy a csapatja utána jöhet, elfoglalni a párkányt s kítúzni a zászlót: Laczfi fehér sárkányát.

Mire a vajda Nápolyba ért, Durazzói Károly Taránti Lajossal egyesülve, már bevonult Averszába. Johanna pedig csecsemőjét otthon hagyva, a kikötőben várja a harez eldöltét. Laczfi Nápolyban őrséget hagyva hátra, magával viszi Endre árváját Lajoshoz, a ki a gyermeket fényes követséggel anyjához küldi Magyarországba. A vajdát azonban hidegen fogadja Lajos, gyanúját szó nélkül tovább fonva, mert most ismét azt hitte, hogy Laczfi szándékosan késett, hogy a herezegek bejuthassanak a várba. Mind a mellett elfogadja a vajda okos tanácsát, hogyan vonják a várat gyűrűvel körül s hogyan zárjanak el tőle vizet, élelmet.

Rövid idő alatt a városban nagy nyomor és szűkség üt ki. Taránti megpróbálta ugyan egyszer a kitérést, de véresen verték őt vissza. Összegyűlnek tehát a herezegek, a három Taránti és három Durazzo testvér, Jakabnál, a ki sebe miatt még ágyban fekszik s tanácskoznak. Nagy az inség a várban, de még nagyobb a rémület a fekete halál miatt, a mely az őrség közt kiütött. Közös értelemmel elhatározzák,

hogy szabad elvonulás feltétele mellett feladják a várat. Csak Károly nem akar földönfutó lenni s ezért elméjében tekervényes tervet forralva, hirtelen Taránti Lajos felé fordul s szemére veti, hogy mért maradt abba a párbaj, a melyre nagy hűhóval hívta fel a magyar királyt. A hadjárat kezdetén ugyanis Taránti párbajra szólította Lajost, de oly helyet jelölve meg, a hol az olasz czinkosai uralkodtak. Lajos elfogadta a kihívást, de a maga részéről pártatlan helyen, pl. a német császár székhelyén, kívánta a párbajt megejteni. Erre a válaszra Taránti Lajos csúfosan elhallgatott. Erre czéloz most Károly, mire Taránti lángbaborult arczezal jelenti ki, hogy kész a párbajra, ha Lajos elfogadja s most már nem is az országért, csak a szabad elmenetelért. Lajos király azt felelte a Taránti hirnökének, hogy a vivást elfogadja a vár alatt, ott, a hol a szent Január szobra van, a lovagi törvény megállapított szabályai szerint.

Durazzói Károly pedig a következő tervét eszelte ki. Tudván azt, hogy a várból rejtek út vezet ki ép ott, a hol a szent Január képe van, titokban megbizza a zsoldos Wernert, hogy ötven embert vegyen magához s azzal szinleg támadja meg a viadal órájában a magyar királyt. Bántani nem szabad, csak mutassa, mintha életére törne. Azután szintén titokban átüzen Lajosnak, hogy vigyázzon, mert törbe csalják s életére törnek. Így aztán Lajos meggyőződik hűségéről s kegyelmet, esetleg országot remél tőle. Lajos megütődik e hirre s Konttal megvizsgálja a helyet, de semmi gyanúsat nem talál. Végre arra a gondolatra jut, hogy Károly gyáva nevet akar rákenni. Fegyverszünetet kötnek tehát másnapra s megállapítják a viadal idejét. A kobzos

pedig megviszi a hírt Toldinak, a ki hajnalban megindul jó lova hátán a viadal színhelyére.

A párbaj idejére a két sereg meghatározott távolságra feláll, a bajmesterek intézkednek, középütt pedig a bírák zászló alatt várnak. Kont jeladására megharsan a kürtszó s a két lovag rohan a tusára. Midőn már egy köhajtásnyira vannak csak egymástól, egyszerre Lajos elejti kezéből a dárdát, mert jobb czombjába nyil furódott. Taránti zavarodva nézi, honnan érte baj ellenfelét s meglátja Wernert előre törni, a ki szalad embereivel, hogy boszút álljon a magyar királyon s nem színre, mint Károly rendelte, de saját szakállára akarja elejteni őt. <Árulás!> kiált Kont és a magyarság rohan ura megmentésére. De mire odaérne, vége lenne Lajosnak, ha a barát ott nem terem s a királyt meg nem menti. Szétveri a karikással a zsoldosokat; a kit közel ér, érczbunkóval sujtja le, úgy hogy dög módra hevernek, Werner meg eltűnik a nyiláson. Giléti a sebesült királyt a régi kolostorba viszi, a hol Endrét egykor orozva megölték, a felbőszült magyarság pedig rácsap az olasz seregre s a kapukig kergeti, a hol aztán véres harc után betörnek. Midőn ezt Jakab megtudja, felvonatja a kegyelem-zászlót a toronyra s megadja a várost életre-halálra. István vajda erre megállítja seregét s a királyhoz siet jelentést tenni. Lajos elrendeli, hogy a kapukat tartsák magszállva, de senki be ne menjen, mert szökevényektől tudja, hogy bent a fekete halál van. Laczfi tehát gyűrűvel veszi a várat körül, úgy hogy senki se menekülhet. Taránti azonban még az ütközet hevében szégyenpírral arcán menekült el. Ledobta fővegét és egy halotról magyar sisakot téve fejére, egyenesen a nápolyi révbe rohant, a hol Johanna várta.

A mint Lajos sebe gyógyulni kezd, maga elé bocsátja Jakab követeit s a várnép felől így határoz: adja ki a várnagy neki az összes fejedelmi hercegeket, hogy tőle magától hallják sorsukat; adja ki továbbá az áruló Wernert s aztán az őrség békén kivonulhat mindenestől. Örömmel vették a várbeliek az üzenetet s Jakab átkisértette a hercegeket a magyar táborba, de Wernert a ravasz Durazzói még az ütközet folyamán elszöktette, nehogy ellene tanuskodjék. Így a hercegeket a kolostor egy üres szárnyában helyezték el, az őrség pedig Laczfí előtt lerakva fegyvereit, Jakabbal együtt békén távozott.

Így ezek áldással kivonultak szépen;
De félelem és-vés az urak szívében:
Mint a kaliczkás vad, ide-oda járnak,
Szökni lehetetlen, kegyelmet se' várnak.

Képzелhetni tehát, hogy' ütődtek által
Mikor a királytól, sebe gyógyultával,
Izenet jött egy nap, hogy öröm-pohárra
Rokonit ma-este szívesen elvárja.

Öszlopos és szellős, írott palotának
Kapunán testörzők elibök nyitának,
Befül is kétoldalt állnak vala sorral,
Összevegyülvén sok füstfogta szoborral.

Elül mene Károly, — arcza nagyot sápadt,
Látva körül e sok eleven kőlabát;
Ismeri a termet: hiszen ott dőzsöltek
Endrével, kit azon éjjel meg is öltek.

De megéledt aztán róka merészsége:
Magyar urak jöttek főhajtva elébe,
Kik ott a királyra várnak vala többen,
S rokonit uroknak fogadák legszebben.

Lajos akará így; — most maga belépe,
 Mosolyogva jött, de homloka' környéke
 — Mint nap ha alásüt fekete fellegnek —
 Látszott e mosolytól annál sötétebbnek.

Lajos az asztalfőn. — oldalt s vele szemben
 A királyi vérség ült le szabott rendben;
 Hátrább e kicsínynél, s lentebb egy araszszal
 Magyar uraknak volt terítve nagy asztal:

Ott Laczfi elől, s a püspök a zágrábi,
 Giléti, Bebek, Kont, Kanizsai, Bánfi,
 Szécsi, Druget s mások ülnek vala többen,
 A mint öregebbek rangban vagy időben.

Nem tiszte a lantnak olyatén szolgálát,
 Hogy megénekeljen minden egyes tálat:
 Tudnivaló, hogy volt sok is ottan, jó is,
 Drága nemes bortól megeredt a szó is.

Kelyh az urak előtt csak arany, ezüst áll,
 Hanem a királyé velencei kristály,
 Hátra nyujtván, abba *masszai* bort töltet,
 Rémséges a jó kedv, mit arca erőltet.

«Herczeg uram!» — fordult szembe Durazzónak —
 «Állj mostan elébe hamar a szép szónak:
 Piroslík ez a bor, mint az öcsém vére:
 Igy csapom a földhöz e nap örömére!»

Elképed a vendég, magyar, olasz egyre,
 Haja Durazzónak mered és áll hegyre,
 Makog is, a torkán szava göresbe fúlad;
 Mire Lajosból így tör ki az indulat:

«Gaz herczeg! ez óra halálad órája.
Te valál az első — emlékszel-e rája?
Ki a pápa szívét Endre ellen birtad —
Ím leveled róla: tagadd, ha nem irtad!

Azután, hogy öcsénk — nem királyi székhez —
Juta czinkosidtól gyalázatos véghez:
Nem te valál a ki, vádolva Johannát,
Sietél, hogy bosszúnk' ellene lovalnád?

Hűséget ajánlál írott leveledben,
Míg azt, ki miénk volt végső rendeletben,
Mária herczegnét elrabolád tőlünk:
Azt hitted, ez a seb beheged, míg élünk?

Majd nyomozást kezdél — farkas a juhok közt —
Hogy előlünk eltégy minden tanut, eszközt,
Mi által a bűnnek megeljük a szálát,
Ígazán büntessük jó Endre halálát.

S hogy bejövénk haddal: avagy Akvilánál
Nem te valál, haddal ki elibünk állál?
Ki, magad tettétvén ide-oda hűnek,
Akarád gyümölcsét szedni ama bűnnek?

Leszakad a gyümölcs, *ma* szakad le: érett . . . »
Károly szemet égre fordíta fehéret,
S bizonyítá esdő eskü-bizonysággal,
Hogy iránta nem volt szíve hamissággal.

Eleve hogy Endrét gyűlölte a pápa;
Vétett-e, hogy haddal béhivta jogába?
Máriával, úgymond, bátran kele össze,
Miután Lajosnak más lön eljegyezve;

Színre Johannáért harezolnia kellett,
De hadát szétküldé már Akvila mellett:
<Bízom a Jézusban — vére nekem zálog,
Hogy nálad kegyelmet, irgalmat találok.>

<Igen eloszlattad Akvilánál serged>
Veti Lajos vissza <miután szétverték ;
S szaladál, hogy üszköt szórj ellenem újra,
Hogy lángba borúljon lábam előtt *Púlya*.
Közelébb, hogy törbe esalnak, megizented :
Ki veté azt a tört? nem a *te* bérenczed? . . .
De veled én hosszan mit feleselgetek:
Biráid előtt állsz : *urak, ítéljétek!*>

E szóra, legények lekapák az asztal
Tetejét, a mint volt terítve damaszttal:
Fekete alatta marad a felsőnek,
Feszületet arra s egy kaponyát tőnek.
Térdre az olasz hűll, kiki széke mellett,
Magyar uraknál is szűkül a lehellet,
Csak néztek az egymás halavány arczára —
De szavazni kellett, életre-halálra.

Életre ki merne? . . . kezdé az utolsó:
Jön felyebb és felyebb az az egy komor szó,
Mint a haldoklónak elébb lábába áll,
Úgy csúsz mind-felyebb a komor, hideg halál.
Mikor a szavazás kerül utoljára
Laczfí Apor István erdélyi vajdára,
Felállta nyugodtan, erősen mint szikla,
Szava mérséklett, de szemiben egy szikra:

«Felséges uram» — mond — «a győző jogával
Kénye szerint bánhat a király, foglyával:
Hanem ez ítélet a törvényben semmi,
Bíró a dologban csak az önkény, nem mi.

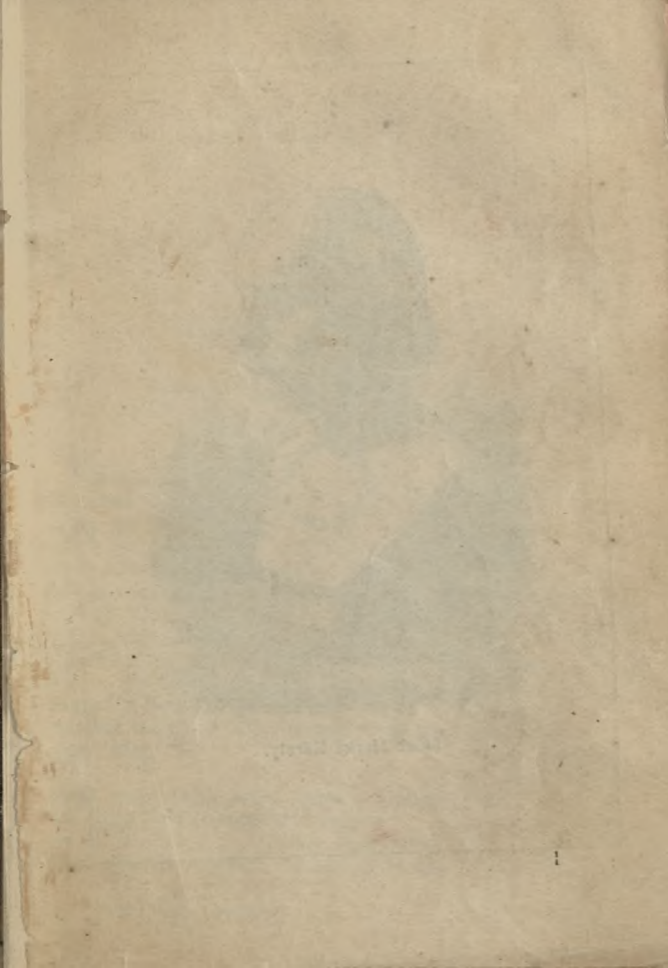
Lakomára jöttünk: minek e feszület?
Magyar olasz ellen törvényt nem is űlhet;
De, ha úgy akarja, teheti Felséged; —
Esedezünk mégis bocsánata végett.»

«Úgy-é, vajda uram? . . .» komoran Lajos szól —
«Most értem a dolgot, értem nagyon is jól:
Mehagyom, e czinkost rögtön kivezessed,
S magadé ha kedves, fejét leüttessed!»

Laczi a zokszóval indula előre,
Vezeté Durazzót a király testőre,
Megragadá *Vesszős Fülöp* az ajtónál —
Most, a merész élet nem egyéb vértónál.

Vajda jelentéssel mire visszatére,
Meghallá, hogy már Kont a had fő vezéré,
A miért kimondta «vakmerően a szót,
S pártolta előbb is, bújtatta Durazzót.»

Lajos ezt megtiltá, hogy el ne temessék,
Ablakon a kertbe oda alávessék,
Hol temetetlen várt késő kegyelemre,
Mint útczai koldus, öcsese, szegény Endre.

«Felséges uram» — mond — «a győző jogával
Kénye szerint bánhat a király, foglyával:
Hanem ez ítélet a törvényben semmi,
Bíró a dologban csak az önkény, nem mi.

Lakomára jöttünk: minek e feszület?
Magyar olasz ellen törvényt nem is űlhet;
De, ha úgy akarja, teheti Felséged; —
Esedezünk mégis bocsánata végett.»

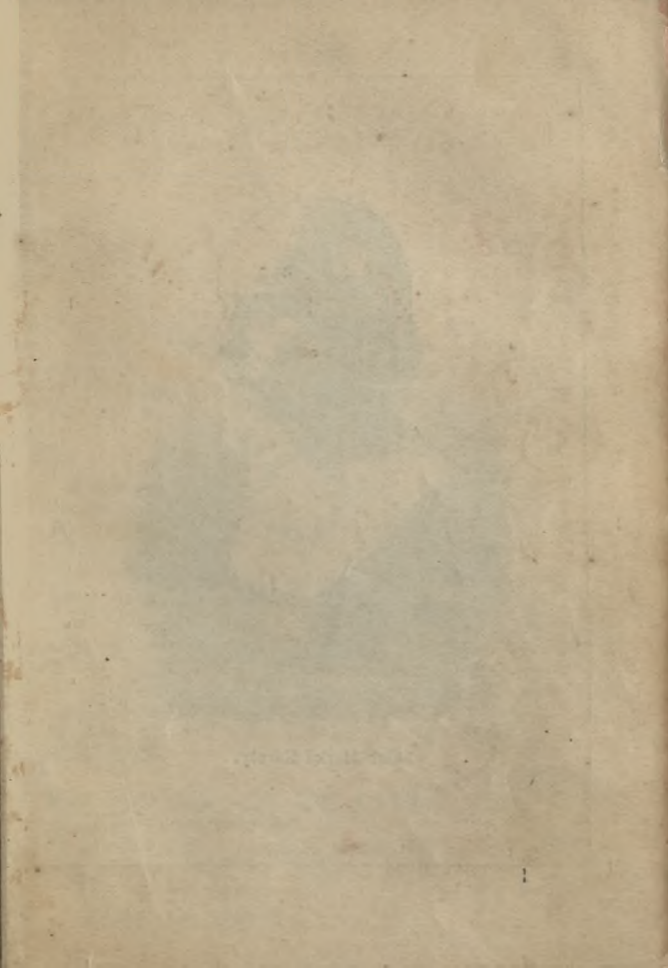
«Úgy-é, vajda uram? . . . » komoran Lajos szól —
«Most értem a dolgot, értem nagyon is jól:
Meghagyom, e czinkost rögtön kivezessed,
S magadé ha kedves, fejét leüttessed!»

Laczi a zokszóval indula előre,
Vezeté Durazzót a király testőre,
Megragadá *Vesszős Fülöp* az ajtónál —
Most, a merész élet nem egyéb vértónál.

Vajda jelentéssel mire visszatére,
Meghallá, hogy már Kont a had fő vezére,
A miért kimondta «vakmerően a szót,
S pártolta előbb is, *bújtatta* Durazzót.»

Lajos ezt megtiltá, hogy el ne temessék,
Ablakon a kertbe oda alávessék,
Hol temetetlen várt késő kegyelemre,
Mint útczai koldus, öcsese, szegény Endre.

Idősb Markó Károly.

TIZENKETTEDIK ÉNEK.

Ifjúságabeli több sok dolgairól

Én mostan nem szólok semmit az többiről.

Hosvai.

Boszújának kielégítése után Lajost az önvád gyötri. Bármennyire is bűnösnek tudja Károlyt, egy belső hang azt mondja, hogy a kivégeztetés szerelmi bösztű műve volt az iránt, a ki Máriát, szerelme igazi tárgyát, elrabolta tőle. Álmatlan éj után királyi gondjaiban keres enyhülést. Asztalához ül s az országos vaskos irományokat átnézve, két fekete pecsétetes levélre bukkan. Felbontva az elsőt, Károly császár soraira ismer, a ki tudatja vele, hogy leánya meghalt s így a kötött szerződést a sors szétszakította. Keserű mosolylyal von rá Lajos vállat s felmetszi a másikat, melynek alján Rozgonyi Piroska nevét pillantja meg.

Majd, hogy végig futott szeme a levélen,
Az apácza sorsa megillette mélyen:
Ez a vitor élet! . . . mikor elgondolta,
Érte nemesak Toldit — magát is okolta.

Mikor ott meglátta először, a kútnál —
 Oh ember! ha mindent így, előre tudnál:
 Bizony a király sem játszott volna tűzzel,
 Főbenjáró koczkát egy falusi szüzzel.

Meghatá bár, a mint Toldi' pártját fogja,
 Toldi ellen most még jobban gyúlt haragja;
 S bár személyes hála szól Piroska mellett:
 E perczben nem adna Miklósnak kegyelmet.

«Igen! viadal volt, nem gyilkosság, tette:
Én tudom, miért vitt: rákényszerítette,
 Trónomig üldözte, — már, akárhogy mossák:
 Egy sincs a világon, ha ez nem gyilkosság!

De legyen bajvívás, (mentsük kegyelemből,
 S nem vad bosszúálás gyilkos szerelemből . . .)
 Lajos itt megdöbbsent: felkele, járkála,
 S parancsolta lovát, a szokott sétára.

Toldi György *fiát* künn látja meg véletlen,
 Odainté, s egy szót vete néki sebtén:
 «Mondjad a bátyádnak: nincs már ellenemre
 Ha jelenti magát nálam kegyelemre.»

Szólt, s tovább iramlék esettentve lovának,
 Anikó csak bámult: mondja? ő? bátyjának? . . .
 Hol van az? — *Ő* tudja? vagy a király tudja?
 Vagy csak füle csengett? képzelet? álmódja?

Meggyőződött róla, hogy igaz, nem álmom:
 «Vagy tudom — azt hiszi — vagy, hogy feltalálom
 Rejteket Miklósnak: s ím, maga felszólít
 Megvinni kegyelme első hírmondóit.

«Kegyelmes szavait hogy' adom tudára?
Sietek anyjának megírni Budára —
Nem! magam viszem meg, ha szerit találom,
Úgy is ide Miklóst már hiába várom.»

S kezde hallgatózni, táboron mit hallhat?
Tudakolni haza induló alkalmat,
Ha menne valamely csapat, vagy követség,
Hogy Benczével azt ők biztosan kövessék.

Megtudá, hogy másnap, ebéd tájon reggel,
Indul egy kíséret fogoly hercegekkel,
Vizsegrádra vívén tisztességes rabnak;
Szívesen mennek, hogy életben maradnak.

Velök útra kelni engedelmet kére,
Megadá Kont Miklós, a had fővezére,
S Anikó, örömmel a sátrába menvén,
Szól Benczének, ki ott hűsöl vala renyhén:

«Láss, Bencze, utána hamar a két lónak:
Buda felé útra eredünk már holnap.»
— «Háj! be jó lesz: így majd haza jutunk télre.»
Kaczag a leány s mond: «mit beszélsz te félre?»

Hiszen a tél elmúlt, tavasz fele járunk,
Tudom, a gólya is hazajött már nálunk.»
— «Ugyan! . . . hisz' színét se' láttam hónap, szánnak:
A tele is kóficz ennek a taljának!»

Monda, és egyenkint tagjait fölszedte;
Legelőn a két ló: menni kell érette,
Oda, hol a tábor lovai legelnek,
Loesogó zöld rétben, Lányi folyó mellett.

Meglelte, kifogta, a magokét könnyen,
 De megakadt szeme a lovak közt egyen,
 Szólt is neki: Pejko! — az fülelt a hangra:
 — «Nem hagyom a gazdám jószágát bitangra!

«Valaki ellopta . . . vagy, akár hogy' történt,
 Szent, hogy ez a Pejko, s nem jött ide önként;
 Haza lopom én meg'!» S közelít vigyázva,
 Mint zabos tarisznyát, a süvegét rázva:
 «Pejko! ne ne Pejko!» Oly kezes az állat,
 Hagya néki csípőt, veregetni vállat,
 (Mert hányszor itatta, meg vakarta régen!)
 Fel is ült, a kettőt fogva vezetéken.

De mihelyt a szórén ülepedve fenn lett,
 Nosza, futni Pejko, fel a folyam mellett!
 Karját a vezeté-k-pányva majd kirántá,
 «Pejko te, nem arra!» fékezve kiáltá.
 Leugrani nem mer, nyaka szegnék mindjárt;
 Csak röhögi a ló szegény Bencze kinyját,
 Neveti magában tátos ravasz észszel,
 Hogy félve sörényét markolja két kézzel.

Értek vala kunyhót, a mely egy kúp nádhoz —
 Benne meg egy ember, hasonló baráthoz;
 Két lábón a Pejko ott egyenest szökkent
 S leteremté Benczét földre, csak úgy nyekkent.
 «Mi dolog ez, Pejko? ilyet sohse' szoktál:
 El akartak lopni? és te tolvajt fogtál?»
 Dörgi erős hangon a barát, — s hogy lássa:
 Képpel az ott fekvőt gördíti rugása.

Benceze tápászkodva nagyot ühmget erre,

Dülyeszti szemét az idegen emberre:

«Megleltem a gazdám paripáját, *hangját*»

— Mormog czihelődve — «de maga hol van hát?»

«Benceze, az én volnék; hanem aztán hallgass!

Mert lesz ugatás, hogy kert alatt a farkas,

Ki vagyok, mi vagyok, azt senki ne tudja,

Csak te, ha már itt vagy, meg ez a rőt csuklya.

«De te, *te* hol jársz itt?» — Benceze fölös szóval

Elkezdí, miért jött, hogy' jött Anikóval:

— «Ne zavard egymásba, kit elül, kit hátul!

Hívd ide, ha itt van: megtudom magátul.»

Benceze nem is lőn rest ravaszul tudatni:

Igét Anikónak «valamit» mutatni

Lenn a folyó partján, hogy a lelke nevet —

No csak űljön lóra (hazavitte menet).

Anikót az újság hidege is lelte,

Eszébe is jut egy — az ifju levante,

Ki megszabadítá minap a veszélyből,

Kit azóta sem tud kiverni eszéből.

Hátha csak azzal függ valamikép össze! . . .

Felpattana gyorsan: «Benceze, tehát jöszte!»

S mire az esthajnal nekisápadt volna,

Rá is akadának a hegyes kunyhóra.

«Hm!» csóválta fejét Toldi az ajtónál:

«Lánzhordta leánya, helyre-legény volnál!

De ne bámulj hát rám, jer ölelj meg szépen —

Vagy letegyem ezt a mondvacsinált képem?»

Hogy levevé a szőrt, mely rőt vala, borzas :
 Pattant Anikó rá, mint mágnesre a vas,
 Kulcsolta nyakára kezeit keresztbe,
 Édes bátya-urát csók-árba feresztve.

Aztán vége se' lett hosza se a szónak,
 Toldi merész útján bámúl Anikónak,
 Hogy harezba is indult, most hallja csudára —
 Hanem épen megjött kobzos a tanyára.

Ráismert Anikó, el is pirult mélyen ;
 «Nem idegen» — Miklós biztatja, ne féljen,
 Neki hű bajtársa, olyan hű, hogy ritka :
 Közös a kettőjük minden java, titka.

Feddő szemet a lyány vete az ifjúra :
 «Nem, nem ! az a titok nincsen elárúlva,
 Úgy-e lovag?» — Toldi «mi az ? mi az?» kérdi,
 «Üccsegen, e kettő egymás dolgát érti!»

Kobzos Anikótul engedelmet nyervén,
 Az oda tapadt szó megeredt a nyelvén :
 Toldinak elmondá a húga kalandját, —
 Azzal félrevonult, igazítani lantját.

Arra határozták : Anikó ott háljon,
 Benceze meg a kobzos más tanyát csináljon,
 Toldi Anikóval tartsa meg a régit, —
 Hol nem hamar érnék a beszédnek végit,

De kívül megjajdul Szeredai kobza,
 Epedő szerelmét a hang ide hozza,
 Hogy magát is Toldit meghatá a nóta :
 «Nem fájts így ez a seb — nem tudom mióta!»

A magyar sereg ezalatt henye unalomban tesped Averszánál. A nép hallja a fekete halál hírét s fel-támad benne a honvágy. Egyébb baljós jelek is mutatkoznak. A föld olykor megrendül s a Vezuv <vérláng sugarakban szökőkutat játszik.> A tábor régi szoros rendje bomladozni kezd s az elégületlen-ség általános.

Egy este Lajos király lelkiismeretétől izgatva, álruhát vesz magára s kimegy körül tekinteni a táborba. A had az őrtüzek körül borba fojtja rossz kedvét, gáncsol, okol, tódit. Különösen Laczfi miatt zugolódnak. <Irgyelte a király legelső hőst> mond az egyik. <Kár is a vezérnek olyan hűnek lenni,> szól a másik. <Hát bizony csak olasz ez is, mint az apja!> mordul fel harmadik. Aztán fölelevenítik a Zách Feliczián esetét s a lófarkon hurezolt ártatlan leányét, mire a kobzos elénekli <Zách Klára nótá-ját.> Lajos boszusan tér haza s kiadja parancsba, hogy a kobzost vasba verve a régi baráttömlöcz fenekére vessék.

Reggeli harangszóra imádkozni megy s gyóntató-jának Minorita Jánosnak buzgón meggyón. A pap megbocsátja bűnét és sebeit ama fogyhatatlan égi irgalom balzsamával mossa meg. Könnyebbedve tér haza Lajos, hol az a hír várta, hogy Durazzói Károly özvegye kér bebocsáttatást. Lajos erőt vesz magán s a főurakkal bevezetteti Máriát. A nő átko-zódva kéri férje holttestét, majd régi szerelme hangján kérdi: <Mért hagytál el s azután mért tetted ezt velem?> Lajos megmutatja neki a császár levelét s tudtára adja, hogy a frigyét a császár leányával sohse gondolta komolyan, mert ő csak Máriát szerette. <De te nem akartál várni, szólt végül, és siettel a csábitóhoz nőül menni s most

már mindennek vége van.» A nő erre fölemeli
 fátylát s kaczerul mondja: «Mért lenne vége?» E
 szavakra Lajos viszatántorodik, megismeri az előtte
 állóban Johanna testvérét, s hideg, nyugodt hangon
 feleli: «Férjed teteme a kertben fekszik: temesd el,
 Mária!» Így utasította vissza első szerelmét. A holt-
 testet kiadatta az özvegynek s fejedelemhez illő
 zászlós hadi pompával kísértette Nápolyba.

Ettőlfogva nyugodt, fejedelmi kézzel
 Fogja meg a gyepelőt, s egy percze se' vész el,
 Hogy az új országot jó rendibe' hagyja,
 Hogy haza térhessen seregének nagyja.
 Örült is e hírnek hada-szerte minden,
 A zúgófódásnak ina-szakadt menten,
 Már a haláltól sem remeg úgy, remélve,
 Hogy ő lesz az egyjk, ki haza jut élve.

Kedvét a magyarnak már az is éleszi,
 Hogy Lajos fejenkint tudakolni kezdi:
 Ki, mi jeles dolgot vitt véghez a hadban.
 Nagy könyvbe hogy írja, kilencz deák ott van.
 Nem marad el érdem, akárki fiáé,
 De tetézi mindet az Apor Istváné,
 Kire Lajos nem hall egyebet a jónál,
 S gondolja: «te ehhez háladatlan volnál?»

Vonata fel sátort messzelátó dombra
 Szépet, nagyot, oztán, — mit akar, nem mondta,
 Csak, hogy egész hada másnap ebéd tájon
 Körül a domb mellett négyszögbe felálljon.

De mi meg a mellett Toldit se felejtjük,
 Süveges kunyhóját még ma útba ejtsük :
 Mi dolog, tábornál hogy nem látja senki ?
 Kegyelemre magát hogy még se' jelenti ?

Igaz, hogy Anikó első örömében
 Feledé, sok szó közt, a mit akart épen :
 De másnap-olyankor csakugyan megmondta ;
 Mire Toldi vállát keserűen vont a :
 «Jól tudom, ő király, én pedig egy féreg :
 De *kérni* kegyelmet tőle sohsem kérek.»
 Beszélhet Anikó ! nincs több szava rája,
 Csak az álla duzzad, s alul a tokája.

Mikor aztán Bencze hazajött rossz hírrel,
 Hogy lánczon a kobzos, beszélt is az őrről :
 Toldi meg is rettent, dühös is lett szörnyen :
 Elszánta magát, hogy szabadítani menjen,
 S táboron át, éjjel, magokat kivágva,
 Bujdossanak ismét a messze világba, —
 Anikó Benczével úgy is, haza térve,
 Hírt vihet anyjának, látta fiát, élve.

De húga örökké — ne tegye azt — kéri :
 Kettejök' ily merszen ki tudja mi éri !
 Hátha kegyelméből részt vehet a pajtás ?
 Ő érte az anyja meghal, azért meg — más !
 Toldi nem állt még rá, de pörölt már szóban,
 S vala is, úgy tetszett, nagy gondolkozóban
 Mikor, úgy estenden, jöve kunyhójához
 A király lovásza, Besenyei János.

«Toldi vitéz! vedd le szőresuha-foszlányod —
 Szólt köszönés nélkül — *«ezt küldi királyod,*
 S hagyja neked: holnap légy ott jelen ebben
 Hol serege gyűl majd, négyszög kerületben.»

De a míg ezt mondá, az alatt szolgálja
 Leszedte lováról, a mi vala nála:

Új sisakot, pánczélt, ragyogóat, ékeket,
 S egész lovag-öltőt mást is, ahozképest.

Toldinak ez mostan úgy jöve, mint álom,
 Nevetett és így szólt: «nosza, felpróbálom!»
 Bevivé s magára szedte a kunyhóban,
 Hanem *egy* nincsen: kard; tudja miért: «jól van!»

Hétrét a nyakába veti karikását,
 Köti rá, mint kardot, busa fegyvertársát
 Fejjel alá csüngvén, — s azt mondja, kilépve:
 «Elmegyek, *így* állok a király elébe.»

S bizony, fura észszel meg is tette volna,
 — Ma legalább nem hajt semmi okos szóra:
 De mikor a hadhoz közeledett másnap,
 Nem mert nekimenni egy nagy kaczagásnak,
 Hanem ostort, bunkót leszed a kápára,
 Oda vegyűlt oztán s hallgata, szót várva:
 Körbe fogák mindjár' testörző baráti:
 Csupa kérdés: «hogya vagy?» és felelet: «hát ti?»

«Tudtuk mi, ki vagy te, régen megösmertünk:
 De király mérges volt, szólani nem mertünk —
 Folytak volna tovább efféle beszédek;
 De más fele fordul arcz, figyelem, érdek:

Ropogó *éljen*-ből közeledék úteza,
Mint mikor égzengés nagy szekerét húzza,
Királynak, a hol jó, hirdeti az útját,
Előtte a hirnök emel ország-botját;

Vele urak jönnek: papok, a vezérség,
Hátul a ma épen fenzolgáló őrség;
Csak Laczfi, a vajda, nincs ott az urakkal,
Csapata élén vár, behamvadt haraggal.

Most a király felment, magas trónra üle,
Mind állva maradtak az urak körüle,
Kürtszóval a hirnök sátor előtt jelt ad
S hangosan kiáltja Laczfi-Apor vajdát.

Jöve az, s vontatva sátor alá lépe,
De király a trónrul leszálla elébe,
Fogadá hős fiát, elején sátornak,
Atyja-koronázó híres nagy Apornak.

István, tüzes arcezal, megindula mélyen,
De körül, bent és künt, ráharsog az *éljen*;
Mikor elhallgat, szólt meleg bizalommal
A király, úgy bánván vele, mint rokonnal:

«Bátya! heves voltam, most kezedet kérem:
Te légy ezután is — s ne különb vezérem;
Vagy királyul hagylak, ha maradsz, képemben,
Hogy ez új országot vegyed és tartsd rendben.

Tudom a hűséged, de meg is hálálom;
Egyelőre, a míg jobb szerét találom,
Tiéd legyen otthon — ha levelet osztok —
Két szép uradalom: Csáktornya és Osztrog.»

Laczfi fejét hajtva hódola fél térden ;
 Kötelesség volt csak, azt mondja, nem érdem ;
 Köszöni új tisztét, a helytartóságot :
 De nagyon áhítja szép Erdélyországot.

«No tehát az öcséd maradjon, az Endre,
 Hogy ezáltal is dísz háruljon nevedre —»
 Szólt, s elereszté az örvendő urakhoz,
 Maga Kont, jobb karján, vezeté azokhoz.

Kürtszóra hogy ismét várakozás leve,
 Hangzott s visszahangzott Toldi Miklós neve,
 Vissza ezer szájból (tizedét se' mondva),
 S hogy elibe térdelt, a király ezt mondta :
 «Vétkeztél, fiu, de lakolál is hétszer,
 Uradat veszélyből kisegítéd kétszer :
 Most ez övet, kardot, jer! az oldaladra, —
 Többször el ne veszítsd, úgy vigyázz magadra!»

S drága övet, kardot, neki általnyújta,
 A mi azt jelenté, hogy már lovag újra,
 Illeti, mint régen, udvari tisztesség ;
 Testőrzőinek int, hogy helyre vezessék. —
 Azután szemlélni a seregét fogta,
 Csapatonkint, főnkint, a hogy másszor szokta ;
 Jó-délig e munka a királyt megtartá ;
 Hazamenet Toldit újra megpillantá.

A király intett Toldinak, hogy kövesse. Toldi örült, mert alkalmat lelt, hogy barátja, a kobzos számára kegyelmet kérjen. Lajos azonnal előhozatta a kobzost s szemrehányólag kérdezte, mért fizet

jóért rosszal? Szeredai megjegyezte, hogy a dalban, melyet akkor énekelt, neki is szomorú része van s elmondta élete történetét. A Barkócz családnak tagja ő s anyja Zách leány volt. A szomszéd vár ura, Kolos, engesztelhetetlen ellensége volt atyjának s midőn a Feliczián esete után a rettentő törvény kiadatott, Kolos rárontott a Barkócz várra, feldulta azt s mindenkit kardélre hányatott a király nevében. Az öreg Barkócz a borzasztó pusztulás közepette nejét kis fiával együtt, titkos úton menekülni küldte, ő maga pedig a vár védelmében ott veszett. Így maradt életben a kobzos. A király elkomorodott ez elbeszélésre s nyomban megparancsolta deákjának, írjon Telegdi Csanádnak, hogy a Zách család megmaradt tagjainak azonnal hirdesse ki a kegyelmet. A kobzosnak pedig megígérte, hogy hűségéért a Melfi nevet és czímert adja neki s birtokot is ajándékoz hozzá. De Miklós azt mondta, hogy birtokot majd ő ad neki, csak kegyeskedjék ő felsége fiúsítani Toldi György lányát. A király csudálkozására megmagyarázta Miklós, hogy Györgynek a seregnél levő fia voltaképen lány. Erre azt felelte a király: <Derék lány, méltó a fiúságra: megadom.> Ezzel a kobzost elbocsátva, felolvastatta Miklósnak Piroska levelét, a melyet ez könyezve hallgatott végig. De midőn az olvasó deák a legvégső sorokhoz ért, Lajos meglepetve figyelt oda: <Ezt nem is vettem észre!> Azzal kivette a levelet a deák kezéből s a végső négy sort kétszer is elolvasta; elgondolkozott, aztán elmosolyodott.

Miklós hazemenvén, tudatja hugával és a kobzossal, hogy egybekelésükhöz még a leány nagyanyja beleegyezését is ki kell kérniök.

Ezután kezdődik a hazatérés nagy előkészülete.

Laczi kihirdeti a táborban, hogy csak az önkényt jelentkezők maradnak vissza; a többi haza mehet. A zugolódók, éltetve a királyt, versengve jelentkeznek. Lajos örömmel látja, hogy a nép újra szereti őt, de nem fogadja el annak jelentkezését, a kinek otthon nője és gyermekei vannak. Ezután megindítja a tábort, végig megy újra Nápolyon s Róma felé tart, a hol Rienzi, a tribun, újra hatalomra jutott. A tanács, az özön nép hódolva fogadják Lajost, Nagynak nevezik s a futó pápa palotájába szállásolják.

Gyászhiért legelőbb ott hoza egy követje,
Anyja Budáról azt, Erzsébet küldötte:
Hogy csecsemő Károly nincs már a világon,
Temetését várja régi Vizsegrádon.

Elbúsulta magát Lajos igen rajta,
Mihelyt egyedül volt, nagyokat sohajta:
«Így az egész bosszúm véres buborék volt,
Elpattana; most már helye — csak egy vérfelt!»

Más követi aztán érkezének vissza,
Kikre a Johanna elleni pört bírta,
Hogy azt Avinyonban újra fölvetessék,
Pápával a gyilkost újra-ítéltessék.

Ezek azt hozák, hogy pápa feloldotta:
«Meg vala bűvölve, mit csinál, nem tudta,
Háromszáz ezer jó aranyat hát adjon
Johanna Lajosnak; — országa maradjon.»

S Johanna követi jöttek is valóban,
Három ezer aranyt hozva foglalóban:
«Se háromszáz ezer aranya, se három
Nem kell: öcsém vérét nem adom el áron!»

Szolt a király, és ment Péter-búcsujára,
 Aranyat négy ezret teve ott oltárra;
 S még az-nap üzent is Laczfinak, Endrének:
 Hozza maradványát utána sergének.

De mi Lajos királyt lassan ne kövessük:
 Gondolat egy szemfény: Budára mi vessük,
 Hol Toldit az anyja (hírt kapva levélben)
 Várja szegény, s fél hogy meghal örömében.

Hallja, hogy az udvar készül le Segesdig
 A király elébe, — de nem indul estig
 Mert a királynénak árt nappal a hőség:
 Ha ki reggel indul, egy nap az elsőség.

«Hol van az a Segesd? . . . biz' utána járok:
 Nekem is van fiam, kit nehezen várok —»
 S küldi öreg Benczét tudakolni mindjárt.
 Bencze haza térvén, azt mondja: «asz'ondják:
 Menni Fehérvárnak, le a Balatonnak,
 Somogyvár felé kell; nem messze van onnat.»
 «Fogj hát szaporán be!» a mi, nagy csudára,
 Hamar is megtörtént, úgy kis-ebéd tájra.

Bencze szokott módon hajtana «lebtibe»,
 De füleit folyvást riadás tölti be:
 «Hajts, kocsis! nem tiéd sem ostor, sem a ló —»
 Akarva se' tud most lenni nagyothalló.

Így, mire az udvar, ők is odaértek;
 Nép is a vidékből összegyűlt temérdek;
 És már a toronybul lefelé kiáltják,
 Hogy az elődandárt közeledni látják.

Erre királyné, az udvara-járókkal,
 Indul ki a gyepre aranyos hintókkal;
 Maga ült az elsőn s Örszike melázva,
 Feketében, mint már leendő apácza;
 Ősz érsek utána, mint képe királynak,
 Azután sok hintó, nincs vége sorának;
 Falusi szekér is mennyi maradt hátra,
 Ki fiát, ki férjét, ki rokonát várta.

Mikor elnézték az elejét a hadnak,
 Hát nagy tárogatók, obojok riadnak,
 Zászlós kopiáktól a levegő tarka:
 Maga a király lesz már ennek a magva.
 Sárga lován jött is elül a seregben,
 Anyja látására szive nagyot rebben,
 Oda ugrat mindjárt, kezeit csókolja,
 Meg az ajkát, meg a csonka kezét újra.

Azután, hogy Örszét vele megpillantá,
 Mosolyogva csípte meg az állát, s mondá:
 <Beh szép vagy ma, te bús rózsája Budának!
 Mily messze kereslek, s mily közel találalak!>
 Dícsérve az anyja hozzá teszi: jó is,
 A miért eljegyzé már a Megváltó is.
 <De nem addig van a! de nem ám, ha mondom!...
 Hanem erről többet majd beszélünk otthon.>

Majd otthon — vagy elébb, szemmel is, az úton;
 Mi lett a beszédből, akar itt megsúgom.
 Megszereté bosznia fejedelem lányát,
 Neki ajánlá fel szíve adományát.

Hosszu időn boldog leve Örzsikével;
 Nem is országolt már hirtelen elmével,
 Hadait sem vitte kalandról kalandra:
 A mit észszel győzött, nem ereszté kardra.

Hanem a királyt én bocsátom előre.
 Elég nekem Toldi a hátralevőre,
 Kit az édes anyja vígyáz vala szörnyen,
 Szeme is kaprodzott és lábbada könnyben.
 Annyi ezer nép közt tán észre se' venné,
 Toldi is az utját haza bízvást tenné:
 De alatta Pejko nyerit egyszer, tombol,
 Vissza ösmerős hang nyihogott egy hámbol.

Arra tekint Miklós, — hogy ugrat is arra,
 Elhiszi azt bárki az első szavamra;
 Vele Anikó is, Bencze is, — a vendég
 Érzi csupán hátul, hogy ő idegen még.
 Ott hamar az egymás nyakába hogy' estek,
 Arrul ugyan képet én hiába festek,
 Se', hogy szóhoz jutni nem birtak a szótul,
 Mint szűk edényszájon víz ha igen tódul.

Kiörülvén magát s meg újra, meg újra,
 Ügyet vete most az idegen ifjúra,
 S hallva fiától, hogy utitársa, régi,
 Fogadá szép szóval, kezet ada néki.
 Benczét is az öreg asszony megölelte,
 Hogy Anikójának jól gondját viselte;
 Mond apja kevélyen: «mert én tanítottam,
 Gyenge vesszőcskémet jóra hajlítottam!»

Toldi Anikóval anyjokhoz ülének,
 Bencze meg a kobzos a lovas legények,
 Úgy mennek Budára mint egy menyegzőre,
 A vége is az lesz, gyanítom előre;

Legalább az úton Miklós meg az anyja
 Súgva beszélnek, hogy Anikó ne hallja,
 Nem is ő! . . . kivált hogy, fél-útra sem érve,
 Kobzosnak is jut hely az öreg szekérbe'.

Buda már ott lévén, Toldi anyja nevet:
 «Kétszer ilyen hosszú volt ez az út menet!»
 Zengő cziterával kinn a kapus várta,
 De kapuja úgy van, mint este bezárta.

«Tedd le, csiriz, azt a czinczógó micsodát:
 Vagy *magam* szálljak le kapu-nyitni? — No hát! —»
 Bencze a kapusra az öreg így mordul,
 S nézte, ha nézik-e, mikor ő befordul.

Igy Toldi, elérvén budai otthonját,
 Szegre akaszthatta bujdosása gondját,
 Szegre a nagy buzgányt, a paizst. az ostort,
 Melyeket ő harcban még ezután is hord;

Az öreg kámzsát is pihenőbe tette,
 (Oly durva darócz ez, hogy a moly sem ette):
 Majd felveszi később negyven-ötven évvel,
 Ha magát is már holt számba' feledték el.

Anikó meg vissza-alakulván nőnek,
 Most látja a kobzos, kit szeretett ő meg!
 Ha eddig a báb volt, most a szép pillangó,
 Ha eddig szerette, most a feje bangó.

Meg is kérte rögtön s Toldiné kiadta,
 Gyűrűvel a gyűrű helyét változtatta;
 Nem irigylé Miklós, de feszült a dolmány,
 Maga bús szerelmét ehez elgondolván.

S bárha Piroskáról se' halla, se' kérde :
 Mióta Budán van, szíve sajog érte,
 Hiszen azt se' tudja, él-e, hal-e vajjon ?
 Bizonyost mégsem kérd, nehogy mástól halljon ;

Hanem, ajtót húzván a szerelmes párra,
 Kiosont estenden a Duna partjára,
 S karját evezőnek négyszer-ötször vetve,
 Átrugja magát az apácza szigetbe.

Ott a kolostornál kémleli, hogy' lásson
 Fel is az ablakra, be is a szűk rácson,
 Ha elébe a sors — ne Piroskát hozná,
 Csak egy olyan szűzet, ki hasonló hozzá.

Mind hiába! — hátra kerül, a kert megé,
 Fala nem volt, csak mély, öles árok szegé ;
 Odabenn a fák közt Toldi megpillantott
 Valami keresztet s domborodó hantot.

Átlépi az árkot csak kiesi ugrással,
 Látja, kereszt kettő : az egyik irással,
 A másikon semmi, csak Jézus betűje :
 Térdre borult mindjár' az előtt, a fűre.

Mikor olvasóját rendre leolvasta,
 Ábécze-betűkel amazon olvasta
 Hogy : «Ez a gyászos sír a Rozgonyi Pálé :
 Ide fáj a szíve, jó leánya mellé!»

«Piroska! . . .» zuhant most körül a keresztre,
 Kebléhez szorítva, záporba főrösztvé,
 Csókolta, ölelte azt a hideg szirtet,
 Míg vele a nagyján valamit enyhített;

De tovább is egyre zokogott bánatja,
 Mint mikor a sírást el a gyermek hagyja;
 Majd szemeit törle, s a csillagos égre
 Fölnézve sokáig, így szólala végre;

«Tiszta vagy, ott is vagy! hiszem erős hittel,
 Oda vársz — meggyógyítsz *boldog* szeretettel,
 Addig soha e szív asszonyt ne ösmérjen:
 Fogadom, s megállom, Isten úgy segítjen!»

Most kele — négy gödröt vájt neki jó kardja,
 Két keze markával földjét kikaparta,
 Felránta tövestül négy fiatal fűzet:
 Ezek árnyékolják az apácza-szüzet.

Hogy látta-e mind ezt a kolostor népe,
 Ki tudja? hisz' ennek ötszáz harmincz éve;
 Lehet az, hogy látták, vagy meg is ösmerték,
 De megháborítani a nagy hőst nem merték.

A mely uton jött volt, azon is ment vissza,
 Piroska torát már szomorúan iszsza,
 Piroska' torában szerelme utóját
 Együtt az Anikó vidám kézfogóját.

Nagyfaluba másnap, és le Szalontára,
 Készülni Anikó nagy lakodalmára;
 Új boron azt mindjár', tudom, meg is ülik,
 Meghíva reája mind, a kiket illik.

Toldi felajánlá tág palota-házát,
Nyomtatni lehetne abban, úgymond, búzát,
Mellette a szalmát felrakni kazalba:
Három vármegye is eltánczolhat abba'.

Csakugyan, egy napra gyűlt is a vendég, — és
Három vármegye lett: Bihar, Arad, Békés;
Ennyi csak a hívott; hát még a hivatlan!
Ki, ha szépen múlat, teheti bántatlan:

A melyik ellenben részeg, vagy garázda,
No! abbul a násznagy a lelket kirázza;
Toldi az a násznagy; — de ha békén hagyják,
Szótlan az asztalfőn öntözi bánatját.

Hitre az új párt kis templomba vezették,
Melynek Toldi adá aranyos keresztét;
Azután kezdődött lakozás, mulatság,
Hogy a menyasszonyt is rendre megugrassák.

Majd a párna-táncznak következő sorja,
Legény is, leány is a térdvánkost hordja,
Keres egyet: csókért leteszi elébe,
Megforgatva kissé, az marad helyébe.

Anikó, fehérben mint egy virágos fa,
Ott forog, a vánkost feltartja magosra,
Lesi csalfa szemmel, kit hívjon? ne hívjon?
<Csókra, násznagy uram! ne csak mindig vivjon.>

<Mondom én!> mond Toldi — <férfi kell már ennek,
Olyan asszony ez, kit jó ha sűrűn vernek —>
Csókra magát még is, tánczra is elszánta:
Halkan, öregesen, násznagyosan járta.

De a mulatságnak már vége szakadjon,
 Toldi a háznéppel magára maradjon,
 Hadd rendelje el, hogy ki hajszra, ki csára:
 Anyja Nagyfaluba, ő maga Budára;

Kobzos a várkastélyt Anikóval birja,
 Nevét maga, míg él, Szalontárul írja,
 Ha fiok lesz, az már György legyen és *Toldi*,
 Anyjának a másik fiat is pótolni.

A mi úgy is történt: gyarapodott névvel
 Háromszáz esztendőn át mindenik évvel,
 Nem is hagyta Miklóst homályba borulni
 A *Nagyfalusi és Szalontai Toldi*.

Szolgálta királyát, — majd a fejedelmet,
 Kinek én ezt írák tört czímere mellett
 Zárt sisakon s pajzson kézbe' kivont kardú
Nagyfalusi Arany, szalontai hajdú.

Egyéb dolgairól hű Toldi Miklósnak
 Nem érzem magamat énekkal adósnak,
 Könyvbe' sem olvastam, nem is tudakoztam;
 Csak ez egy munkámmal igazán tartoztam.

DALIÁS IDŐKről mit még barna hajjal
 Kezdtem, s félbe' hagyék küzdve kórral, bajjal,
 Most mikor agg lettem, hajam is fehérül:
 Imhol a bús ének TOLDI SZERELMÉRül.

